

XV. - XVII. YÜZYILLARDA HARŞİT VADİSİ'NDE İKTİSADÎ HAYAT*

*M. Hanefî BOSTAN***

ÖZET

Bu çalışmada XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda Harşit Irmağı'nın oluşturduğu vadide yer alan ve bugün Tirebolu ilçesinin sahil kesimindeki bazı yerleşim birimleri ile Doğankent (Harşit) ve Kürtün ilçelerine bağlı iskân birimlerinde yaşayan halkın geçim kaynakları ile bölgenin iktisadî kapasitesi ele alınmıştır. Makalenin ana kaynaklarını dönemin Tahrir Defterleri ve Avârız Defterleri teşkil etmiştir. Ayrıca bölge ve bölgeye yakın birimlerle ilgili yapılan ilmi araştırmalardan da yararlanılmıştır. Vadi dâhilindeki iskân birimlerinde tarıma açık ne kadar toprak bulunduğu ve bu topraklardan elde edilen ürünlerin neler olduğu ve ne kadar üretildiği ve bölgede hangi meyvelerin yetiştirildiği tespiti çalışılmıştır. Beslenen hayvanların neler olduğu ve bunların ekonomik değeri değerlendirilmiştir. Sanayi ürünü olarak yetiştirilen kendirin üretim kapasitesi ve değirmenlerin ekonomik gelişmeye katkısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Harşit Vadisi, Doğankent, Kürtün, Bennak, Zemin, Avârız hâne, Kendir, Yayla.

Giriş

Harşit Vadisi ismini Harşit Çayı'ndan almaktadır. Harşit Çayı, Gümüşhâne'nin doğu sınırındaki Vavuk dağlarından doğarak, Gümüşhâne il merkezi, Torul, Kürtün ve Doğankent ilçelerini geçip, birçok derenin katıldığı, Tirebolu'nun 10 km. doğusundan Karadeniz'e dökülen 160 km uzunluğundaki bir nehirdir. Bu nehrin oluşturduğu havzaya Harşit Vadisi denilmektedir¹. Bu makalede XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda Harşit Vadisi'nin Avcılı köyünden Torul'a kadar uzayan kesiminde yer alan Tirebolu ilçesine bağlı Avcılı, Alayundlu (Karaahmetli, Kuskunlu), Karakaya (Ortacami), Akçakilise (Arslancık) mahalleleri ile Doğankent (Harşit) ve

* Makalenin geliş tarihi: 02.03.2018 / Kabul tarihi: 09.04.2018

** Dr. Öğr. Üyesi., Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / mhanefibostan@gmail.com

¹ Süleyman Pekin, *Harşit Havzasında Çepniler*, Ankara 2013, s. 26-30.

Kürtün ilçelerinin sınırları dâhilinde bulunan yerleşim birimlerinin iktisadi yapısı ele alınacaktır.

Harşit Vadisi'nin sahilden Torul'a kadar olan bölümünün Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u 15 Ağustos 1461'de fethinin akabinde geri dönüş sırasında Osmanlı hâkimiyetine girdiği bilinmektedir². Bölgenin Osmanlı Devleti'nden önce de Türklerin kontrolünde olduğu çeşitli kaynaklardan ortaya çıkmaktadır. Nitekim Panaretos'un kroniğinde yer alan bilgilerden XIV. yüzyılın ikinci yarısında yukarı Kelkit Vadisi'nde yaşayan Çepnilerin, kuzeye doğru ilerleyerek Tirebolu'nun doğusunda Karadeniz'e dökülen Harşit Çayı çevresinde ve bu nehre yakın yerlere yerleştikleri ve kışlaklarını yukarı Harşit'te kurdukları anlaşılmaktadır³.

Harşit Vadisi dâhilinde bulunan yerleşim yerleri XV. asırda Trabzon sancağına tabi “Çepni” ve “Kürtün” adlı bölgelerden oluşan kaza statüsündeki “Zeâmet-i Kürtün” adlı idari ünitenin «Kürtün» birimine bağlı bulunduğu tespit edilmektedir⁴. Bu yüzyılda Trabzon sancağına ait günümüze ulaşabilen ilk tahrir olan 1486 tarihli defterde yer alan bilgilere göre bugünkü Harşit Vadisi dâhilindeki iskân yerlerinin sayısı fazla değildir. Defterde yer alan iskân yerleri Alayundlu (bugünkü Karaahmetli), Karakaya (bugünkü Ortacami), Avcılu, Akçakilise (bugünkü Arslancık), Harşit (Hârşîb/Haşrid) ve Kızılelma köyleri olduğu görülmektedir⁵.

1515 yılı tahrir kayıtlarına göre Harşit Vadisi'nde 1486'da görülen Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Harşit (Hârşîd), Karakaya ve Kızılelma köylerinin yanı sıra, Akçal, Ara, Arkköy, Beşir, Gelevera (Gelevera-Gelivera), Harid, Karaçukur, Kilyarı, Manastır, Sarıbaba, Söğüdüni, Tilkicik, Törnük

² Bk. Sümer, *Çepniler*, İstanbul 1992, s. 14-15.

³ Anthony Bryer, “Greeks and Turkmens: The Pontic Exception”, *Dumarton Oak Papers*, XXIX (Washington 1975), s. 143-148 (Panaretos'un günlüğü ile ilgili kısım); Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, 2. baskı, Ankara 1991, Ekler III (Panaretos'un günlüğünün Fransızca tercümesi); Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 46-47; İbrahim Tellioglu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Trabzon 2015, s. 131-141. Erzincan'dan Amasra'ya kadar bütün sahil kesiminin Çepnilerin elinde bulunduğu dair bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1984, s. 512.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), *Maliyeden Müdevver Defterler* (=MAD), nr. 828, s. 61, 713.

⁵ BOA, MAD, nr. 828, s. 65-66, 716-718, 725, 727-728, 731-732, 739-740.

(Törnük) ve Uluköy olmak üzere toplam 20 köy bulunmaktaydı⁶. Ayrıca yeni kurulan Çarçur, Elmacık ve Gönderi adlı mezraların kaydı görülmektedir⁷. Akçal, Beşir, Uluköy, Harid, Tilkicik, Gelevera, Sarıibaba, Söğüdüni köyleri ile Çarçur, Elmacık ve Gönderi mezralarının yayla konumunda olduğu kaydedilmektedir⁸.

1520'de, 1515 yılında görülen Sarıibaba ve Törnük (Törnük) köyleri dışındaki 18 köy ve 3 mezranın aynen kayıtlarda yer aldığı görülmektedir⁹. 1515-1532 tarihli timar kayıtlarını ihtiva eden defterde yer alan Törnük (Törnük) köyü ile beraber¹⁰ bölgede 19 köy ve 3 mezranın bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

1554 yılında Harşit Vadisi'nde yer alan iskân birimlerinin Akçakilise, Akçal, Alayundlu, Ara, Arkköy, Avcılu, Beşir, Harid, Harşit, Karaçukur, Karakaya, Kızılelma, Kilyarı, Manastır, Söğüdüni, Taşlıköy, Tilkicik, Törnük (Törnük) ve Uluköy köyleri ile Arpacı nam-ı diğer Ayıderesi, Çarçur, Elmacık, Gelevera, Gönderi, Kargakayası, Karadere, Kozluca, Küçük, Küçük Harid ve Tilkicik, mezralarının olduğu tespit edilmektedir¹¹. Bu tarihte Harşit Vadisi'nde 19 köy ve 11 mezranın bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Akçal, Harid, Küçük Harid, Söğüdüni, Taşlıköy, Tilkicik ve Uluköy köyleri ile Çarçur, Elmacık, Gönderi ve Küçük Harid mezraları ise yaylak konumunda bulunmaktaydı¹².

Harşit Vadisi'nde 1583 yılı kayıtlarına göre; Akçakilise, Akçal, Alayundlu, Ara, Arpacı nâm-ı diğer Ayıbükü, Avcılu, Beşir, Beytarlası, Çarçur, Elmacık, Gelevera, Gönderi, Harid, Harşit, Karaçukur, Karadere, Karakaya, Kargakayası, Kılan, Kızılcaadam, Kızılelma, Kilyarı, Kozluca, Küçük Harid, Manastır, Sarıibaba, Söğüdüni, Taşlıköy, Tilkicik, Törnük (Törnük) ve

⁶ BOA, *Tahrir Defteri* (=TD), nr. 52, s. 627, 710, 714-715, 718, 728-730, 733-734, 735, 746-747, 748, 752, 757, 764-765, 766.

⁷ BOA, TD, nr. 52, s. 764, 765.

⁸ BOA, TD, nr. 52, s. 757, 765, 766.

⁹ BOA, TD, nr. 387, s. 754, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 763.

¹⁰ BOA, TD, nr. 53, s. 127.

¹¹ BOA, TD, nr. 288, s. 566, 570, 572-575, 577-578, 591-592, 594, 599, 601, 614, 624, 627, 628, 630, 636, 637, 644-645, 647, 649-651, 652-653, 654.

¹² BOA, TD, nr. 288, s. 594, 601, 614, 624, 628, 630, 636, 637, 650.

Uluköy köyleri ile Çamçukuru maa Suluca ve Arkköy mezarları yer almak-
taydı¹³. Bu tarihte bölgede 31 köy ve 3 mezranın bulunduğu tespit edilmek-
tedir. Ayrıca bölgede Taşlıca Zaviyesi Cemaati, Gelevera'da Menteşe Zavi-
yesi Cemaati ve Bedreme Kalesinin kayıtları bulunmaktaydı¹⁴. 1571'de Ara,
Kargakayası, Karadere, Kızılcadam, Kılan, Kozluca, Küçük Harid, Menuk
Hacı nâm-ı diğer Beytarlası köyleri ile Çamçukuru ve Taşlıca mezarları ve
Küçük Gelevera'nın yayla oldukları kaydedilirken¹⁵, 1583'te de Akçal, Ara,
Çarçur, Gelevera, Gönderi, Harid, Sarubaba, Taşlıköy ve Uluköy köylerinin
yayla statülerinin devam ettiği görülmektedir. Ancak bu yerleşim yerlerinin
daha önce yayla konumunda bulunmaları ve yüksek yerlerde yer almala-
rından dolayı yayla olarak yazıldıkları düşünülmektedir. Nitekim bu yer-
leşim birimlerinin önemli bir nüfusunun bulunmasının yanında, küçüksen-
meyecek oranda tarımın yapıldığı ve devamlı olarak yaşanan iskân birimleri
haline dönüştükleri görülmektedir.

XVII. yüzyıla gelince; bu dönemde Harşit Vadisi'ndeki iskân birimleri
Yavabolu nâm-ı diğer Görele ve Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazalarına tabi
bulunmaktaydı¹⁶. Hicri 1053 (M. 1643-1644) tarihli *Avâız Defteri*'nde yer
alan bilgilere göre bu tarihte Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazasına Harşit
Vadisi'ndeki Akçakilise maa? Umutbükü, Avcılu, Haşrit, Karakaya,
Kızılelma ve Törnük (Törnük) köyleri tabi bulunmaktaydı¹⁷. Yavabolu nâm-
ı diğer Görele kazasına da Araköy, Arpacık, Beşir, Beytarlası, Çarçur, Gele-
vera, Gönderi, Harid, Kargakayası, Karadere maa Karmaköy, Kızılcadam ve
Kozluca köyleri bağlı olduğu görülmektedir¹⁸. Bu köylerin avâız vergisi
veren köyler olduğu, avâızdan muaf köylerin 1650-1651 tarihli 2605
numaralı deftere kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Ancak 1643-1644 tarihleri

¹³ Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK. KKA), TD, nr. 43, s. 76b, 80a,82b, 89a, 92b, 93b, 95a, 95b, 101a-b, 109a, 113b, 114b, 115a-b, 116a-b, 117a, 124b, 126a, 127a, 128a, 128b, 129a, 131b.

¹⁴ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 103a, 130b, 131b.

¹⁵ BOA, Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defterleri (=A.DFE), nr. 734, s. 1-11.

¹⁶ BOA, Kamil Kepeci (=KK), *Mevkûfât Kalemi* (=MK), nr. 2601, s. 6, 7; BOA, KK, MK, nr. 2605, 19a-19b; BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 64b, 77b; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 48a-48b.

¹⁷ BOA, KK, MK, nr. 2605, s. 19a-19b.

¹⁸ BOA, KK, MK, nr. 2605, s. 19a.

ile sonraki tarihlere ve XVIII. yüzyıldaki kayıtları ihtiva eden *Torul nâm-ı diğer Gümüşhâne Kazasının Reâyâ Madencileri Hâneleri Defteri*'nde avârizdan muaf Elmacık, Tilkicik, Akçalı, Söğüdöni, Sarıbaba, Uluköy, Karaçukur köyleri ile avârizla yükümlü Harşit köyünün kaydedildiği görülmektedir¹⁹. 1682 tarihli *Mufassal Avâriz Defteri*'nde avâriz veren köy iskân birimleri yanında avârizdan muaf köy iskân birimleri de kaydedilmektedir.

1682'de Harşit Vadisi'nde 18 adet avâriz vergisi veren ve 8 adet avârizdan muaf olmak üzere toplam 26 köyün kaydedildiği tespit edilmektedir²⁰. Toplam 26 köyden 6 köy Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazasına, 20 köy de Yavabolu nâm-ı diğer Görele kazasına tabi bulunmaktaydı. Kürtün kazasına tabi köyler şunlardır: Akçakilise maa Kireç ve Kanlıca, Avcılu, Harşit, Karakaya, Kızılelma ve Törnük (Törnik). Vadi dâhilindeki diğer yerleşim birimlerinden Akçalı (Akçal), Araköy, Arpacık, Beytarlası, Beşir, Tilkice (Tilkicik), Elmacık, Gelevera, Gönderi, Harid, Karaçukur, Karadere maa Karmaköy, Kargakayası, Kılan, Kızılcadam, Kozluca, Sarıbaba, Söğüdöni ve Uluköy köylerinin de Yavabolu nâm-ı diğer Görele kazasına bağlı olduğu kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Torul nâm-ı diğer Gümüşhâne kazasının reâyâ madencileri hânelerinin yer aldığı defterde sonradan kaydedildiği anlaşılan 1727 tarihli bir kayıтта Harşit Vadisi'nde bulunan ve Yavabolu kazasına tabi Gelevera, Gönderi, Elmacık ve Tilkice köylerinin avâriz vergilerinin Gümüşhâne emini tarafından tahsil edileceği belirtilmektedir²¹. 27 Aralık 1725 tarihli kayıтта da Yavabolu kazasına tabi Kozluca, Arpacık, Harid, Uluköy Beşir, Karaçukur, Akçalı, Söğüdöni, Sarıbaba ve Kürtün kazasına tabi Harşit köyünün "*avâriz hâneleri ve umur-ı şer'iyyeleriyle Torul kazasına ilhâk olundukları*" kaydedilmektedir²². Hicri 1150 (M. 1737-1738) tarihli Gümüşhâne Madeni Muhasebeleri İcmali Defterinde Harşit'in (Haşrid) de nahiye olarak kayıtlarda yer aldığı görülmektedir²³.

¹⁹ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 5, 6.

²⁰ BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 70b-72b, 74a, 74b, 75a-76b, 77b, 79a-80a, 80b-81a.

²¹ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 5.

²² BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 6.

²³ BOA, KK, Maden Kalemi, nr. 5191, s. 16.

A. Harşit Vadisi'nde Raiyyet Rûsumu Kalemleri

XV. ve XVI. yüzyıllarda Harşit Vadisi'ndeki köy iskân birimlerinde yaşayan halk tarım ve hayvancılık yaparak geçimini sağlamaktaydı. Tablo: I'de görüldüğü gibi XV. ve XVI. asırlarda halktan “reâyâ” vergisi olarak bennâk, caba, ispence, niyâbet, bostan, cerâyim, arûsiyye, bâd-ı hevâ, adet-i deştânî ve tapu-yi zemîn resmi ile zemîn öşrü alınmaktaydı. XVII. yüzyılda ise halktan ayrıca avâriz vergisi alınmaktaydı. Avâriz vergisi de raiyyet rûsumu içinde değerlendirilmektedir²⁴.

Bennâk resmi, yarım çiftlikten daha az toprağı bulunan halktan alınan bir vergidir. Çift sahibi hânelerin ellerinde 60 dönüm, bennâk hânelerin de 10 dönüm araziye sahip oldukları düşünülmektedir²⁵. Caba hâneler ise ellerinde toprak bulunmayan fakir aile reisleri olarak değerlendirilmektedir²⁶.

1486'da mücerredlerden (yetişkin bekar erkeklerden) bir bölümünün elinde toprak olduğu “mücerred bennâk” veya verdikleri 10, 15 akçalık vergi kayıtlarından anlaşılmaktadır²⁷. Halktan hâne başına yaklaşık 7 akça ile 13 akça bennâk resmi alındığı yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır²⁸. 1515'te verimli topraklara sahip halktan 18 akça bennâk vergisi alınırken,

²⁴ Halil İncalcık, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu”, *Belleten*, XXIII / 92 (Ankara 1959), s. 581-582, 589-590.

²⁵ Çift ve bennak hanelerin ellerinde kaç dönümlük arazi bulunduğuna dair bk. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler”, *Dil-Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi*, V/5 (Ankara 1957), s. 497-498; İncalcık, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu”, *Belleten*, XXIII / 92, s. 581-582, 589-590.

²⁶ Feridun M. Emecen, Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz, İstanbul 2005, s. 125.

²⁷ BOA, MAD, nr. 828, s. 65, 717, 726, 727, 740.

²⁸ BOA, MAD, nr. 828, s. 65, 714-715, 717. Tablo: I'de bennâk resmi yekûnları verilirken “resm-i maktu”, ya da “öşr-i kesim” ile birlikte verilmiştir. Bunları birbirinden tefrik etmek mümkün olmadığından reâyâ resmi hesaplanırken bunlar bennâk vergisi içinde değerlendirilmiştir. Resm-i maktu'nun ellerinde toprağı olmayan reâyâyâ kiraya verilen topraklara karşılık alınan resim olabileceği düşünülmektedir (bk. M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara 2002, s. 472).

verimsiz toprakları ellerinden bulunduranlardan yılda 13 akça alındığı kaydedilmektedir²⁹. 1554'te bennâk resminin 13 akça ve 18 akça olduğu görülmektedir³⁰. 1583 yılında ise halktan hâne başına 13 akça bennâk vergisi alınmaktaydı³¹.

Caba resmine gelince; 1486'da bir rakam verilmemekle beraber bu tarihte bennâk resminin en az 7 akça olması dikkate alınarak caba resminin de 5 akça olabileceği düşünülmektedir. 1515'te halkın bir kısmından 8 akça, diğer bir kısmından da 13 akça hâne başına vergi alınmaktaydı³². 1554'te caba hânelerden 8 ilâ 13 akça³³, 1583'te de 8 akça resim alındığı görülmektedir³⁴.

Resm-i ispence, gayr-i müslim hâne ve mücerredlerden alınan bir vergidir. Bu verginin bir çiftlik kadar toprağa sahip olan zimmîlerden alınan bir vergi olduğu belirtilmektedir³⁵. Ancak Trabzon Sancağı Kanunnâmesi'nde yer alan "*livâ-i mezbûrun zirâ'atgâhı meşekkatlü ve killet üzere olmağın*"³⁶ ibaresi gözönüne alınarak ispence vergisi veren hânelerin yarım çiftlik, ya da 10 dönümlük araziye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hâne başına ödenen ispence vergisinin miktarı 25 akça idi.

Halktan alınan diğer raiyyet resimleri ise arûsiyye ve cerâyim vergileridir. Arûsiyye ve cerâyim resimleri zuhurata bağlı olduğu için, bunların önceden ne kadar bir yeküne ulaşacaklarını tespit etmek mümkün değildir. Nitekim bir köyde bir yıl içinde kaç kız ve dulun evleneceğini, kaç kişinin suç işleyeceğini ve suç nevilerinin ne olacağını önceden tespit imkânı bulunmamaktadır. Adı geçen vergiler bu nedenle tahrirlere tahmini rakamlar olarak kaydedilmiştir. Resm-i arûsiyye, evlenen kız ve dullardan alınan gerdek res-

²⁹ BOA, TD, nr. 52, s. 617, 627, 714-715, 729, 730, 733, 734, 735, 747.

³⁰ BOA, TD, nr. 288, s. 573, 574, 577-578, 591, 627, 646-647, 649, 652-653.

³¹ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 90a, 91a, 105b, 109a, 113b, 115a, 115b, 116a, 116b, 117a, 124b, 127a, 128b, 129a, 130b.

³² BOA, TD, nr. 52, s. 617, 627, 714-715, 729, 730, 733, 734, 735, 747.

³³ BOA, TD, nr. 288, s. 573, 574, 577-578, 591, 627, 646-647, 649, 652-653.

³⁴ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 90a, 91a, 105b, 109a, 113b, 115a, 115b, 116a, 116b, 117a, 124b, 127a, 128b, 129a, 130b.

³⁵ İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsümü", *Belleten*, XXIII/ 92, s. 602-607.

³⁶ Bk. TK. KKA, TD, nr. 29, s. 4a.

midir. Resm-i cerâyim ise halk arasında meydana gelen her çeşit kavga, yaralama, adam öldürme ve benzeri suçlardan alınan vergidir. Zuhurata bağlı, yani arızı vergiler bâd-ı hevâ olarak da anılmaktadır.

Niyâbet resmine gelince, bu vergiyi bâd-ı hevâ vergileri grubu içinde değerlendirmek mümkün değildir. Zira bu vergi Trabzon sancağında devamlı bir vergi haline gelmiştir. Niyâbet resimleri asayiş ve nizamın sağlanması için alınan bir vergidir³⁷. Devamlı bir vergi haline getirilen resimler bâd-ı hevâ grubundan çıkmakta ve müstakil bir vergi olarak değerlendirilmektedir³⁸.

Niyâbet resmi serbest olan timarlarda hâne başına 6 akça, serbest olmayan timarlarda da 3'er akça olarak alınmaktaydı³⁹.

Resm-i bostan her hânedan ikişer akça alınan raiyyet vergisi idi. Yaylak resmi de her hâne başına ikişer akça olarak alınmaktaydı⁴⁰.

Niyâbet vergisi olarak, Trabzon Kanunnamesinde serbest timarlar için 6 akça, serbest olmayan timarlar için de 3 akça alındığı belirtilmekle beraber, tahrir kayıtlarında Trabzon Sancağının bazı kazalarında hâne başına 9 akça alındığı kaydedilmektedir⁴¹. Muhtemelen bu üç akçalık fazlalık, aynı kanunname de "*reâyâsı hâssa bağlar için yılda her raiyet üçer gün hizmet eyleye ki, hâssa bağlar haraba müteveccih olmaya*" şeklinde ifade edilen yükümlülüğün paraya tahvil edilerek üç akça daha niyâbet resmine ilave edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. 1583'te Kürtün (Yağlıdere) ve Çepni kazalarında niyâbet resmi olarak serbest olan ve olmayan timarlardan hâne başına 5'şer akça alındığı görülmektedir⁴².

Adet-i deştânîye gelince; bu vergi de zuhurata bağlı bir vergi olup, zamanla düzenli vergilerden biri haline gelmiştir. Bu vergi önceleri herhangi bir şahsın at ve davarının başkasının ekinine girdiğinde ödediği para cezası

³⁷ Ö. Lütfi Barkan, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanûnlar, I, İstanbul 1943, s. 268.

³⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 127.

³⁹ Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 474.

⁴⁰ Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 474, 477.

⁴¹ Bk. TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 179b-217a; TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 2a-66a.

⁴² TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 68b-184a.

iken, sonraları tarla, bağ, bahçe gibi ekili ve dikili alanları hayvanların ziyanından ve hırsızlardan korumak için tutulan kır bekçisine verilen düzenli bir vergi haline gelmiştir⁴³.

Tapu-yı zemîn resmi, bir zemîn vergisi olmadığı için öşr-i zemînle birlikte değerlendirilmemiştir. Bu vergi, herhangi bir sebep ile boş kalan toprakların sipahî veya vakıf mütevellisi tarafından bir başka çiftçiye tapuya, tapu resmi mukabilinde verilmesi hadisesidir. Tapu resmi, toprağın peşin kirası değil, toprağın tasarruf hakkının satın alınması ile ilgilidir. Bu vergi her yıl değil, toprak tapuya verildiği zaman bir defaya mahsus olarak alınır⁴⁴.

Zemîn öşrü ise, zemîn adıyla kaydedilen toprak parçalarını aynı köyden veya başka köylerden gelip tasarruf eden kişilerden alınan vergidir. Topraklı hâne sahipleri başka yere ticaret amacıyla veya başka sebeplerden dolayı gittiklerinde toprakları boş kalmaktaydı. İşte bu topraklara zemîn adı verilmekteydi. Nitekim “Kızılbaş Fetretî” sırasında Harşit Vadisi’nde birçok kişi ya “gaib” olmuş ya da başka yere gitmiştir. Trabzon Kanunnamesi’nin ekinde: “*Bazı re’âyâ babası yerlerin koyup âhar karyede te’ehhül idüp on beş yıl anda mütemekkin olmakla anda râ’iyyet yazılup kalkup gittiği karyede kadîmî tasarruf itdiği yerleri zemîn bağlanmışdır, öşrü zâyî’ olmamak için, şöyle ki zemîn bağlanan kimesneler ol zemînleri zirâ’at itmiyeler ve zirâ’at itdürmeyeler. Anun gibilerden dâhi levendlik yazılı râ’iyyet gibi alına, meğerki yerin sipâhi ma’rifetiyle âhara bey’ etmiş ola. Ol takdîrce her kimin tasarrufunda ise bilâ mâni’ boz ve mu’attal kalan yerlerden sipâhî yerleri mîkdârınca levendliğin taleb ideler, tâ ki timârların hâsılına noksan gelmeye*” denilmektedir⁴⁵.

a. “Gaib” Reâyânın Zemînlerle İlgisi

Tahrir Defterlerinde yer alan kayıtlardan “Kızılbaş Fetretî” sırasında Kürtün Vilayeti’nden zorla alıp götürülenlerden geri dönenlerin mülklerinin kendilerine iade edildiği anlaşılmaktadır. Ancak geri dönmeyenlerin ve gelip mülkünü tasarruf etmeyenlerin mülklerini “her kim mutasarrıf ise

⁴³ Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 122.

⁴⁴ Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 305-309; Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimâî Tarihi*, c. II, İstanbul 1979, s. 124-125, 375-376, 390.

⁴⁵ Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 555.

bennâk resmin ve öşriin vesâir rüsûmun sâhib-i timâra edâ” etmesi istenmektedir⁴⁶. Trabzon Kanunnamesi’nin ekinde, hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın mülkünü tasarruf etmeyenlerin toprakları zemîn olarak değerlendirilmektedir. 1515 yılı kayıtlarında “*gaib*” olarak kaydedilen halkın önemli bir kısmının geri dönmediği, halkın bir kısmının başka yerlere ticaret veya yerleşme amacıyla gittiği, dolayısıyla dedesinden-babasından kalan toprakların zemîn haline geldiği anlaşılmaktadır.

Harşit Vadisi’ndeki iskân birimlerinden “*gaiblerin*” kayıtlarının geçtiği Alayundlu, Avcılu ve Karakaya köylerindeki 1515, 1554 ve 1583 tarihli *Tahrir Defterleri* incelenerek zemînlerle bir ilişkilerinin olup olmadığı tespiti çalışılmıştır.

Yaptığımız araştırmaya göre 1515 tarihli tahrirde “*gaib*” olarak kaydedilen toplam 47 neferden 18 nefer Alayundlu, 23 nefer Avcılu ve 6 nefer de Karakaya köylerinde bulunmaktaydı. Alayundlu köyündeki “*gaib*”lerden, 1515 yılında Ali veled-i İbrahim ile Hüseyin veled-i Mahmud’un zemîn kayıtlarında izine rastlanmakla beraber, bunların bu tarihte hem reâyâ ve hem de zemîn olarak kaydedilmelerinin⁴⁷ mümkün olamayacağı düşünülmektedir. Bunlar “*gaib*”lerin dışındaki başka şahıslar olmalıdır. Bu nedenle “*gaib*”lerin izlerini 1515 tarihinden sonra yapılan tahrirlerde aramanın daha doğru olacağı kanaati hâsıl olmaktadır.

Nitekim 1515 yılından sonra yapılan ve Harşit Vadisi’ndeki köy iskân birimlerini de içine alan ve günümüze ulaşabilen mufassal tahrir kayıtları 1554 ve 1583 tarihlidir. 1554 tarihli defterde yer alan verilere göre, 1515 yılında “*gaib*” olduğu belirtilen Alayundlu köyü reâyâsından 18 neferden⁴⁸ Halil veled-i Abdurrahim, Ali veled-i İbrahim, İsmail veled-i Hasan, Musa veled-i Ahmed, Ali veled-i Şeyh Ahmed, Hasan veled-i Mahmud, Musa biraderi O, Hıdır veled-i Murad, Yar Ahmed veled-i Hasan, Hüseyin veled-i Mahmud, Yunus veled-i Yusuf ve Mehmed veled-i Süleyman’dan oluşan toplam 12 neferin zemîn sahipleri içinde adı geçmektedir⁴⁹. Bunlardan 8 nefere ait bennâk konumundaki zemîn adıyla kaydedilen topraklarının

⁴⁶ Bk. BOA, TD, nr. 52, s. 728, 731, 738, 747.

⁴⁷ BOA, TD, nr. 52, s. 729, 730.

⁴⁸ BOA, TD, nr. 52, s. 728, 729, 730, 748, 752.

⁴⁹ BOA, TD, nr. 288, s. 573, 574, 635.

henüz başkasının tasarrufuna verilmediği anlaşılmaktadır⁵⁰. 1583 yılı kayıtlarında Ali veled-i İbrahim, İsmail veled-i Hasan ve 1554 tarihli kayıtlarda görülmeyen Hıdır veled-i İsa'nın zemîn kayıtları tespit edilmektedir⁵¹.

Avcılı köyünde 1515'te "*gaib*" olduğu belirtilen 23 neferden 16 neferinin 1554 tarihli zemîn kayıtları içinde yer aldığı görülmektedir. Bunlar Hasan oğlu Fazıl ve Seydî Ahmed, Pîr Ahmed oğlu Abdî, Seydî Ahmed oğlu Murad, Yusuf oğlu Hasan ve Hüseyin, Mustafa oğlu Nûr Ali, Memiş oğlu Pîr Ali, Ahmed oğlu Ali, Murad oğlu Hasan, Hasan oğlu Süleyman, Aykud oğlu Cavid, Ece oğlu Mesud, İdris oğlu Şâhkulu, Musa oğlu Yusuf ve İsmail idiler⁵². Bu zemîn sahiplerinden dört kişinin zemîninin henüz bir başkasının tasarrufuna verilmediği anlaşılmaktadır. 1583'te bunlardan sadece 4 neferin kaydına rastlanmaktadır⁵³.

Karakaya köyüne gelince, 1515'te bu köyde "*gaib*" olduğu kaydedilen 6 neferin 1554'te tamamının zemînler içinde yer aldığı tespit edilmektedir. Bunların Yunus oğlu Yusuf, Murad oğlu Mehmed, Musa ve Gazanfer ile Yusuf oğlu Hüseyin'in olduğu görülmektedir⁵⁴. Bu 6 neferden 3 neferin zemîninin henüz tasarruf etmek üzere bir başkasına verilmediği anlaşılmaktadır. 1583'te yalnız 2 neferin kaydına tesadüf edilmektedir⁵⁵.

1583 yılı tahrir kayıtlarında yer alan bilgilere göre, az sayıda da olsa bazı gayr-i müslimlerin zemîn tasarruf ettiği görülmektedir⁵⁶.

b. Zemînlerin Bennâklerle Bir İlgisi Olup Olmadığı Üzerine Bir Değerlendirme

1486 yılında Harşit Vadisi köy iskân birimlerinden yalnız Karakaya köyünde 1 zemîn kaydı bulunmaktaydı. Bu zemînin vergi geliri 20 akça olduğu kaydedilmektedir⁵⁷. Bu tarihte vadi dâhilinde Alayundlu köyünde 18,

⁵⁰ BOA, TD, nr. 288, s. 573, 574, 635.

⁵¹ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 90a, 105b.

⁵² BOA, TD, nr. 288, s. 652, 653.

⁵³ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 102a.

⁵⁴ BOA, TD, nr. 288, s. 644, 645.

⁵⁵ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 93b, 94a.

⁵⁶ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 90a, 90b, 102a.

⁵⁷ BOA, MAD, nr. 828, s. 725.

Harşit köyünde 2, Karakaya köyünde de 2 bennâk olmak toplam 22 bennâk hânenin bulunduğu görülmektedir⁵⁸.

1515'te 84 zemîn bulunmakta ve bunlardan sadece birinin bennâk olduğu belirtilmekte⁵⁹, Törnük köyünde bulunan zemînin Mustafa veled-i Hasan Ağa'ya ait olduğu ve yıllık 300 akça vergi geliri olduğu kaydedilmektedir⁶⁰. Bu tarihte zemînlerin dışında toprak tasarruf eden 216 bennâk hâne bulunmaktaydı⁶¹. Bu 216 bennâk hânenin 80 bennâkı Alayundlu köyünde, 50 bennâk hânesi Avcılu köyünde, 25 bennâk hânesi Harşit köyünde, 23 bennâk hânesi Karakaya köyünde, 11'er bennâk hâne Akçakilise ve Kızılelma köylerinde, 7 bennâk hâne Kilyarı köyünde, 5 bennâk hâne Ara köyünde ve 4 bennâk hâne de Manastır köyünde ikamet etmekteydi.

1554 yılında Harşit Vadisi köylerinde 166 zemîn bulunmakta ve bu zemînlerin 70'inin bennâk olduğu görülmektedir. Zemînlerin Alayundlu (90 zemîn), Avcılu (39 zemîn), Harşit (15 zemîn), Karakaya (12 zemîn), Akçakilise (5 zemîn), Kızılelma (2 zemîn), Arkköy, Akçal ve Kilyarı (1'er zemîn) köylerinde bulunduğu tespit edilmektedir⁶². Zemîn bennâk olarak kaydedilen zemînlerin büyük çoğunluğu sırasıyla Alayundlu (29 zemîn bennâk), Avcılu (25 zemîn bennâk) ve Karakaya (8 zemîn bennâk) köylerinde bulunmaktaydı. Bennâk zemînlerin dışında 136 hânenin bennâk olduğu tespit edilmektedir. Bennâk hânelerin 45'i Alayundlu, 22'si Harşit, 17'si Avcılu, 14'ü Karakaya, 9'u Kızılelma, 8'i Kilyarı, 6'sarı Akçakilise ve Harid, 5'i Ara, 4'eri Uluköy ve Manastır, 3'ü Törnük ve 1'i Söğüdü köylerinde ve 2'si de Çarçur mezrasında yer almaktaydı⁶³.

1583'te Harşit Vadisi'nde bulunan 31 köyden 18'inde zemîn kaydı bulunduğu tespit edilmektedir. Vadide 175 zemîn kaydı bulunmakta ve bunların 163'ü zemîn bennâk olarak yazıldığı görülmektedir. Bu tarihte

⁵⁸ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 65, 717, 725, 727-728.

⁵⁹ BOA, *TD*, nr. 52, s. 710, 714-715, 728-729, 730, 733, 734, 736, 746-747, 748, 752.

⁶⁰ BOA, *TD*, nr. 52, s. 746.

⁶¹ BOA, *TD*, nr. 52, s. 627, 710, 714-715, 728-729, 730, 733, 734, 735, 746-747, 748, 752.

⁶² BOA, *TD*, nr. 288, s.572-575, 577-578, 591-592, 601, 628, 635, 644-645, 647, 649, 652-653.

⁶³ BOA, *TD*, nr. 288, s.572-575, 577-578, 591-592, 614, 624, 627, 628, 635, 644-645, 647, 649, 650-651, 652-653.

zemîn bennâklerin dışında 29 köyde toplam 300 bennâk hânenin bulunduğu kayıtlardan ortaya çıkmaktadır⁶⁴. En çok zemîn sırasıyla Alayundlu (62), Avcılu (42), Harşit (18), Karakaya (17) ve Akçakilise (6) köylerinde bulunmaktaydı. Gelevera köyünde bulunan zemînlerin bennâk olup olmadığı belirtilmemektedir⁶⁵. Söğüdüni köyündeki 2 zemînin yıllık vergi hâsılının 5'şer akça olduğu kaydedilmektedir⁶⁶. Harşit köyünde bulunan 18 zemînden 13'ünün zemîn bennâk olduğu kaydedilmekte ve 2 zemînden birinin 1515, 1554'te olduğu gibi 1583'te de "*Kızılbaş*"a gittiği belirtilen Bâyezîd Ağa'ya ait olduğu ve diğer zemînin de Ali Ağa'nın oğullarına ait olduğu kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. 1515 ve 1554 yıllarında Bâyezîd Ağa'ya ait olan zemînin yıllık vergi geliri 150 akça iken 1583'te 250 akça, Ali Ağa'nın oğullarına ait zemînin de 1515 ve 1554'te 80 akça, 1583'te de 660 akça olduğu görülmektedir⁶⁷.

1515 yılı tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre, bennâk hânelerden bennâk resmi, zemînlerden ise zemîn öşrü alınmaktaydı. Nitekim Alayundlu köyüne ait verilerde, köyde bulunan 79 bennâk ve zemînlerin içinde bulunan 1 bennâkla beraber 80 bennâktan yalnız 79 bennâk hânedan bennâk başına 13 akça olmak üzere toplam 1027 akça bennâk resmi, 53 zemînden de 691 akça zemîn öşrü alındığı görülmektedir⁶⁸. Harşit köyünde kaydedilen 25 bennâk hânedan 325 akça, 10 zemînden de 475 akça zemîn öşrü alınmaktaydı⁶⁹. Karakaya köyünde 23 bennâk hânedan 22'sinden, her hânedan 13 akça olmak üzere toplam 286 akça bennâk vergisi alındığı tespit edilmektedir. 4 zemînden yalnız birinden 30 akça zemîn öşrü alındığı, diğerlerinden neden alınmadığı, alınıyorsa hangi kaleme yazıldığı belirtilmemektedir⁷⁰. Avcılu köyünde bulunan 50 bennâkın her birinden 13'er akça olmak üzere 650 akça, 10 zemînden de 320 akça zemîn öşrü alındığı görülmektedir⁷¹.

⁶⁴ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 76b-77a, 80a, 82b-83a, 89a-91a, 92b-94b, 95a, 101a-102b, 103a, 105b, 109a, 113b, 114b-115a, 115b, 115b, 116a, 116b, 117a, 124b-125a, 126a, 127a, 128a, 128b-129a, 130b, 131b.

⁶⁵ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 116b.

⁶⁶ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 117a.

⁶⁷ BOA, *TD*, nr. 52, s. 733; BOA, *TD*, nr. 288, s. 650; TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 93b.

⁶⁸ BOA, *TD*, nr. 52, s. 728-729, 730, 748, 752.

⁶⁹ BOA, *TD*, nr. 52, s. 733.

⁷⁰ BOA, *TD*, nr. 52, s. 734.

⁷¹ BOA, *TD*, nr. 52, s. 746-747.

1554 yılında 166 zemînden 70 zemîn (%42.16'sı) bennâk olarak kaydedildi. Bu tarihte bazı köylerden zemîn öşrü alınırken bazılarında alınmamıştır. Zemîn bennâklerin bir kısmı bennâk resmi verenlerle birlikte değerlendirilirken, bazı köy kayıtlarında değerlendirilmediği anlaşılmaktadır.

Nitekim Alayundlu köyünde müselleme, mülâzım ve mütekaidd sipahî kaydedilmeyen halkın kayıtlarının bulunduğu bölümde 30 bennâk hâne, 10 tanesi bennâk olmak üzere 34 zemîn ve 9 mevkûf zemîn yazılmıştır. Ancak vergi hâsılları bölümünde bennâk resmi verenlerin sayısının 41 nefer olduğu ve bunların 536 akça bennâk vergisi verdikleri kaydedilmektedir. Bu bilgilerden 10 bennâk zemîn dışında zemîn ya da mevkûf zemînlerden birinin bennâk resmi ödediği anlaşılmaktadır⁷². Tahriri kaleme alan kâtibin hatası söz konusu değilse 32 zemînden bennâk ya da zemîn vergisi alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Müselleme ve sipahîzâdegânın kayıtlarının bulunduğu bölümde 10 bennâk hâne, 3'ü bennâk olmak üzere 9 zemîn, 10'u bennâk olmak üzere 17 mevkûf zemîn kaydedilmiştir. Vergi toplamaları kısmında zemîn öşrü yazılmazken, bennâk resmi olarak 325 akça yazılmıştır⁷³. Bu da 13 akçadan 25 bennâke tekabül etmektedir. Hâlbuki kayıtlarda toplam 23 bennâkten söz edilmektedir. Muhtemelen zemînlerden ya da mevkûf zemînlerden ikisi bennâktır. Alayundlu köyünün mülâzımları bölümünde 3 bennâk hâne ve 3 zemîn kaydı bulunmakta, ancak vergi hâsılı bölümünün boş bırakıldığı görülmektedir⁷⁴. Aynı köyün halkından olup Bedreme Kalesi Camii "*mülâzımât*"ı olarak görevlendirilen halkın kayıtlarının yer aldığı bölümde 2 bennâk hâne, 1 zemîn-i bennâk ve 3 bennâk mevkûf zemîn bulunmakta, ancak vergi toplamı kısmında bennâk resmi 36 akça olarak kaydedilmiştir. Bu kayda göre 3 bennâk mevkûf zemînden vergi alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu bölümde Bedreme Kalesi meremmetçisi olarak zemîn kaydı altında yer alan 14 hânedan 2'sinin bennâk, 4'ünün caba, geriye kalan 8 kişi ile ilgili bennâk ya da caba olduklarına dair bir kayıt düşülmemiş ve vergi hâsılları da yazılmamıştır. Ancak bu zemînlerin altında yer alan kayıta bunların "*Bayramlu*" kazasına tabi İncügez adlı köyden gelip "*Defter-i Atîk*"te kayıtlı bulundukları, halen göçüp gitmemişlerse öşürlerini

⁷² BOA, TD, nr. 288, s. 572-573.

⁷³ BOA, TD, nr. 288, s. 573-574.

⁷⁴ BOA, TD, nr. 288, s. 574.

İncügez köyü sipahîsine vermeleri gerektiği ve Bedreme Kalesi'nin meremeti görevine karşılık avârizdan muaf oldukları belirtilmektedir⁷⁵.

Avcılu köyüne gelince, bu tarihte köyde 15 bennâk hâne, 12'si bennâk olmak üzere 13 zemîn, 16'sı bennâk olmak üzere 26 mevkûf zemîn kaydedilmiştir. Bu verilere göre köyde toplam 42 bennâk bulunmaktadır. Buna karşılık 486 akça bennâk resmi alınmaktadır. Bu da her biri 18 akça vergi veren toplam 27 bennâkın varlığına delalet etmektedir. Köyden ayrıca 320 akça zemîn öşrü vergisi alınmaktaydı⁷⁶. Zemîn öşrünün 26 mevkûf zemînden alındığı düşünülmektedir.

1554 'te Karakaya köyünün reâyâ ve muaf reâyâ kayıtlarının yer aldığı bölümlerde toplam 7 bennâk hâne, 2'si de zemîn olmak üzere 2 zemîn ve 3 mevkûf zemîn kaydı bulunmaktaydı. Mevkûf zemînlerden vergi alınmazken, 7 bennâk hâne ve 2 bennâk zemînden toplam 162 akça bennâk resmi alındığı görülmektedir⁷⁷. Bu da her bennâktan 18 akça vergi alındığını ortaya koymaktadır. Karakaya köyünün müsellemeler bölümünde 7 bennâk hâne, 2'si bennâk olmak üzere 3 zemîn ve tamamı bennâk kaydedilen 4 mevkûf zemînin her birinden 13'er akça olmak üzere toplam 182 akça bennâk resmi alındığı kaydedilmektedir⁷⁸. Bütün bu bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur: Karakaya köyünde bulunan mevkûf zemînlerin bir kısmından vergi alınmakta ve bir kısmından da alınmamaktadır. Ancak bunun neden kaynaklandığı belirtilmemektedir.

1554 tarihli tahrirde kaydedilen zemîn ve mevkûf zemînlerin önemli bir bölümü bennâk olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bazı zemînlerin yıllık vergi hâsıllarının bennâklerden daha yüksek olduğu tespit edilmektedir. Nitekim Kızılelma köyündeki zemînin 200 akça⁷⁹, Akçal köyündeki zemînin 130 akça⁸⁰, Arkköy'deki zemînin 100 akça⁸¹ yıllık vergi geliri bulunmaktaydı.

⁷⁵ BOA, TD, nr. 288, s. 635.

⁷⁶ BOA, TD, nr. 288, s. 652-653.

⁷⁷ BOA, TD, nr. 288, s. 644-645.

⁷⁸ BOA, TD, nr. 288, s. 645.

⁷⁹ BOA, TD, nr. 288, s. 591.

⁸⁰ BOA, TD, nr. 288, s. 601.

⁸¹ BOA, TD, nr. 288, s. 647.

1583'te Harşit Vadisi'ndeki yerleşim birimlerinde zemîn tasarruf edenlerin büyük çoğunluğundan bennâk resmi alınmaktaydı⁸². Boş kalıp tapuya yeni verilen topraklardan ve tarıma yeni açılan arazilerden "*resm-i tapu-yi zemîn*" vergisi alındığı anlaşılmaktadır.

Nitekim 175 zemînden 163'ünden (%93.14'ünden) bennâk resmi alındığı tespit edilmektedir. Vadi dâhilinde bu tarihte zemîn öşrü kaydı bulunmamaktaydı. 1583 yılına ait tahrir kayıtlarına göre Alayundlu köyünün normal reâyâsı olarak kaydedilen bölümde zemîn-i bennâklerin hepsinden bennâk resmi alınmaktaydı. Nitekim köyün bu biriminde 27 bennâk hâne ve 39 zemîn-i bennâk olmak üzere toplam 66 bennâk yer almaktaydı. Her bir bennâktan 13'er akça olmak üzere toplam 858 akça bennâk resmi alındığı görülmektedir⁸³. Köyün bu biriminden tapu-yi zemîn vergisi alınmamaktaydı. Dolayısıyla köyün bu bölümünde tapuya yeni verilen zemîn bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Köyün müsellemeler grubunun yazıldığı bölümde 26 bennâk hâne ve 17 bennâk zemîn ile birlikte toplam 43 bennâk bulunmakta ancak bunların toplamı kâtip tarafından 40 bennâk olarak kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu nedenle her biri 13'er akça olmak üzere 520 akça bennâk resmi yazılmıştır. Ayrıca yeni tapuya verilen zemînler için 163 akça tapu resmi kaydedilmiştir⁸⁴. Köyün muaflar grubunun kaydedildiği bölümde 2 bennâk hâne ve 5 zemîn bennâktan oluşan toplam 7 bennâk bulunmakta ve bunların her birinden 13'er akça olmak üzere 91 akça bennâk vergisi alındığı görülmektedir. Ayrıca bu birimdeki yeni tapuya verilen zemînlerden 15 akça tapu resmi alınmaktaydı⁸⁵. Sipahîzâdegânın yazıldığı bölümde bennâk resmi ödeyen sadece 1 zemîn-i bennâk bulunmaktaydı⁸⁶.

1583'te Avcılu köyünde 19 bennâk hânenin yanında 42 zemîn-i bennâkle birlikte toplam 61 bennâk bulunmakta ve bunlarda her biri 13'er akça olmak üzere toplam 793 akça bennâk resmi ödemekteydi. Ayrıca yeni tapuya verilen zemînlerden de 150 akça tapu resmi alınmaktaydı⁸⁷.

⁸² Zemînlerin bennâklerle ilgisi hakkında bk. Emecen, *Ağasar Vadisi*, s. 83, 84, 100, 102.

⁸³ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 89a-90a.

⁸⁴ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 90a-91a.

⁸⁵ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 105b.

⁸⁶ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 131b.

⁸⁷ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 101b-102b.

Karakaya köyüne gelince bu tarihte köyün bütün birimlerinde toplam 11 bennâk hâne ve 17 zemîn bennâk olmak üzere toplam 28 bennâk bulunmakta ve bunların her biri 13'er akça olmak üzere 364 akça bennâk resmi vermekteydi. Tapuya yeni verilen zemînlerden de toplam 134 akça tapu resmi alındığı tespit edilmektedir⁸⁸.

Bu tarihteki verilerden anlaşıldığına göre birçok arazi tarıma açılmıştır. Nitekim yeni zemînlerin tapuya verildiği gibi yeni tarım arazileri açılarak bunlardan da tapu resmi alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim hiç zemîni bulunmayan köylerden olan Beşir köyünden 13 akça, Ara köyünden 17 akça, Sarıbaba köyünden 4 akça, Tilkicik köyünden 16 akça, Karaçukur köyünden 10 akça, Kargakayası köyünden 28 akça, Kızılcaadam köyünden 10 akça, Kozluca köyünden 20 akça, Zaviye-i Taşlıca'dan 40 akça "*resm-i tapu-yi zemîn*" alınmaktaydı. Ayrıca Akçakilise köyünden 26 akça, Akçal'dan 42 akça, Arpacı'dan 12 akça, Çarçur'dan 15 akça, Gelevera'dan 13 akça, Gönleri'den 15 akça, Harid'ten 26 akça, Harşit'ten 53 akça, Karakaya'dan 134 akça, Kızılelma'dan 34 akça, Manastır'dan 14 akça, Uluköy'den 32 akça, Törnük'den de 14 akça "*resm-i tapu-yi zemîn*" alındığı görülmektedir⁸⁹.

c. XV. ve XVI Yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde Raiyyet Rüşumu

1486'da Harşit Vadisi'nde yerleşim birimlerinde ikamet eden halktan raiyyet rüşumu olarak toplam 199 akça alınmaktaydı. Bu tarihte raiyyet rüşumunun bennâk ve caba vergisinden oluştuğu görülmektedir⁹⁰.

Tablo I'de görüldüğü üzere 1515 yılında Harşit Vadisi'nde halktan alınan raiyyet rüşumu sekiz kalemden oluşmaktaydı. Bunların bennâk, caba, tapu-yi zemîn, ispence, niyâbet, bostan, cerâyim, arûsiyye resimleri ile zemîn öşrü olduğu tespit edilmektedir. Bu tarihte Karaçukur köyündeki gayr-i müslimlerden alınan ispenc ve baştina (çiftlik) resimleri birlikte yazılmıştır. Yine niyâbet resminin de sadece bu köyden alındığı görülmektedir⁹¹. Harşit

⁸⁸ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 93b-94b.

⁸⁹ Harşit Vadisi köylerinden "*resm-i tapu-yi zemîn*" alındığına dair bk. TK. KKA, TD, nr. 43, s. 76b-77a, 80a, 82b-83a, 89a-91a, 92b-94b, 95a, 101a-102b, 103a, 105b, 109a, 113b, 114b-115a, 115b, 116a, 116b, 117a, 124b-125a, 126a, 127a, 128a, 128b-129a, 130b, 131b.

⁹⁰ Bk. Tablo: I.

⁹¹ BOA, TD, nr. 52, s. 718.

Vadisi yerleşim birimlerinden alınan raiyyet rüsumu toplam 2532 akça olup bunun %27.96'sını bennâk, %7.46'sını caba, %24.68'ini ispence ve baştina, %5.92'sini niyâbet, %1.97'sini bostan, %7.50'sini cerâyim, %8.29'unu arûsiyye resimleri ve %16.19'unu zemîn öşrü teşkil etmekteydi.

Tablo I: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yüzyıllarda Harşit Yöresindeki Yerleşim Yerlerinden Reâyâdan Alınan Vergiler

<i>Reâyâdan Alınan Vergi Çeşitleri</i>	<i>1486 Yılı</i>	<i>1515 Yılı</i>	<i>1554 Yılı</i>	<i>1583 Yılı</i>
	<i>Akça</i>	<i>Akça</i>	<i>Akça</i>	<i>Akça</i>
Resm-i Bennâk	154	708	1053	3079
Resm-i Caba	45	189	417	1739
Öşr-i Zemînâ	0	410	900	1819
Resm-i Tapu-yı Zemîn	0	0	0	440
Resm-i İspence	0	625*	1175	6850
Resm-i Niyâbet	0	150	138**	2950
Resm-i Bostân	0	50	10	356
Resm-i Cerâyim	0	190	40	0
Resm-i Arûsiyye	0	210	270	0
Bâd-ı Hevâ	0	0	821	0
Bâd-ı Hevâ ve Arûsiyye	0	0	0	1286
Deştânî	0	0	0	2565
TOPLAM	199	2532	4824	21084

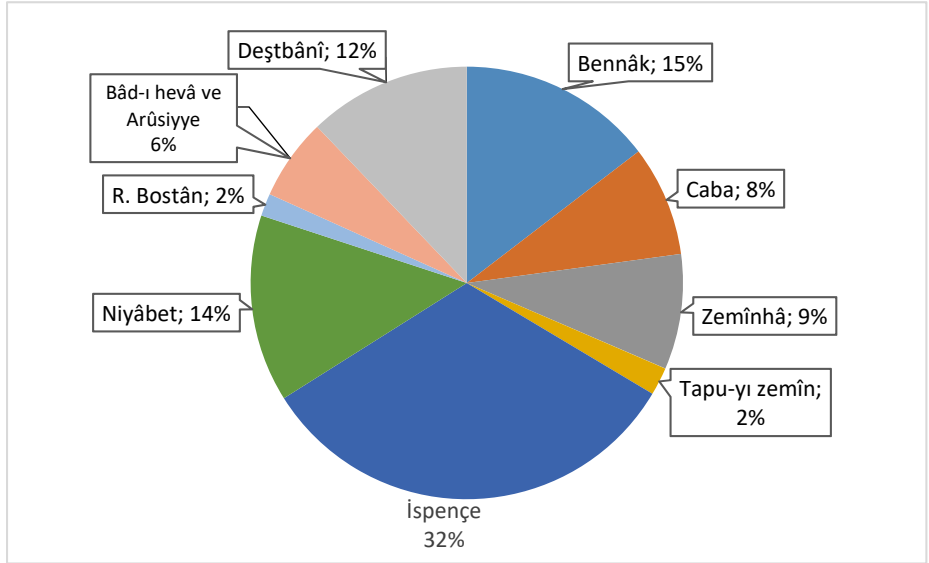
*İspenc ve baştina vergileri birlikte yazılmıştır.

**Karaçukur köyüne ait bu vergi “niyâbet ve ispenc” şeklinde 78 akça olarak kaydedilmiştir.

1554 yılında halktan alınan raiyyet rüsumu kalemleri, 1515 yılı tahri-rine oranla bâd-ı hevâ kalemiyle dokuza çıkmıştır. Bu tarihte raiyyet rüsumu 4824 akçadan meydana gelmekteydi. Karaçukur köyüne ait niyâbet resmi “niyâbet ve ispenc” şeklinde 78 akça olarak kaydedilmekle beraber ayrıca bu köye ait 625 akça ispence vergisi yazılmıştır. 10 akçalık “resm-i bostân” vergi-sinin de bu köye ait olduğu görülmektedir⁹². Ancak bu verginin hâne başına

⁹² BOA, TD, nr. 288, s. 566.

2 akça olduğu bilinmekle beraber, 40 hâne gayr-i Müslimden 10 akça alınması tereddüte mucip olmuştur. Bu nedenle bunun öşr-i bostan olması muhtemeldir. Kayıtlarda “*resm-i bostân*” şeklinde yer aldığı için raiyyet rüsümü toplamalarına katılmıştır. Raiyyet rüsümünün %21.82’sini bennâk, %8.64’ünü caba, %24.35’ini ispence, %2.86’sını niyâbet, %0.20’sini bostân, %0.82’sini cerâyim, %5.59’unu arûsiyye, %17.01’ini bâd-ı hevâ resimleri ve %18.65’ini zemîn öşrü teşkil etmekteydi.

Grafik-1: 1583'te Halktan Alınan Raiyyet Rüsümünün Dağılımı

1554 tarihli tahrir kayıtlarında ayrı ayrı yazılan cerâyim, arûsiyye ve bâd-ı hevâ resimleri 1583 yılı tahrir kayıtlarında “*bâd-ı hevâ ve arûsiyye*” şeklinde tek bir kalemde yazılmıştır. Ayrıca bu tarihte “*deştânî*” vergisi kayıtlarda yer almıştır. Yine ilk olarak 1571 tarihli tahrirde görülen “*resm-i tapu-yı zemîn*”⁹³, 1583 tarihli tahrirde de görülmektedir. 1571’de Kılan köyünün tapu-yı zemîni, bostân resmi ile birlikte 5 akça olarak yazılırken⁹⁴, 1583’te tapu-yı zemîn resmi müstakilen 60 akça olarak kaydedilmiştir ki⁹⁵,

⁹³ BOA, A.DFE, nr. 734, s. 3, 5-6, 7, 11.

⁹⁴ BOA, A.DFE, nr. 734, s. 6.

⁹⁵ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 128b.

bu durum köyde tapuya verilen zemînlerin büyük oranda çoğaldığını göstermektedir.

1583 yılında Harşit Vadisi'ndeki iskân birimlerinde yaşayan halkın toplam 21.084 akça raiyyet rûsumu verdiği tespit edilmektedir⁹⁶. Bu tarihte halkın verdiği raiyyet rûsumunun %14.60'ını bennâk, %8.24'ünü caba, %2.08'ini zemîn tapusu, %32.48'ini ispence, %13.99'unu niyâbet, %1.68'ini bostân, %6.09'unu "*bâd-ı hevâ ve arûsiyye*", %12.16'sını deştânî resimleri ve %8.62'sini de zemîn öşrü oluşturmaktaydı. Niyâbet resmi 1554'te yalnız Karaçukur ve Kızılelma köylerinden alınırken⁹⁷, 1583'te bütün köy iskân birimlerinden alındığı tespit edilmektedir⁹⁸.

Bostân resmi 1583'te Akçakilise (52 akça), Ara (8 akça), Avcılu (120 akça), Karaçukur (50 akça), Kızılelma (50 akça), Manastır (4 akça), Sarıbaba (22 akça) ve Tilkicik (50 akça) köylerinden alınmaktaydı⁹⁹. Trabzon Kanunnamesinde her hânedan ikişer akça resm-i bostân alınması gerektiği belirtilmekle beraber¹⁰⁰, her köyden ve hânedan bu verginin alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1583 tarihli tahrir kayıtlarında Harşit Vadisi'ndeki iskân birimlerinden sadece 8 köyden alınmakta, geriye kalan büyük çoğunluktan alınmamaktaydı. Hatta her hânedan bu verginin alındığı hususu da tahrirdeki verilere göre şüphelidir. Mesela, 1583 yılında Avcılu köyünde 125 hâne bulunurken bunlardan toplam 120 akça bostân resmi alındığı kaydedilmektedir. Yine Manastır köyünde 25 hânesi Müslüman ve 50 hânesi de gayri Müslim olmak üzere toplam 75 hâneye karşılık 50 akça bostân resmi alınmaktaydı. Kızılelma köyünde 31 hâne Müslüman bulunmakta ve bu köyden toplam 50 akça "*resm-i bostân*" alındığı görülmektedir. Ancak bunlara mukabil 1515 yılı tahrir kayıtlarında Karaçukur köyünde 25 hâne gayri Müslim bulunduğu ve bunlardan toplam 50 akça bostân resmi alındığı tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır¹⁰¹.

⁹⁶ Bk. Tablo: I.

⁹⁷ BOA, TD, nr. 288, s. 566, 592.

⁹⁸ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 76b-77a, 80a, 82b-83a, 89a-91a, 92b-94b, 95a, 101a-102b, 103a, 105b, 109a, 113b, 114b-115a, 115b, 116a, 116b, 117a, 124b-125a, 126a, 127a, 128a, 128b-129a, 130b, 131b.

⁹⁹ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 77a, 80a, 83a, 102b, 116a, 124b, 125a.

¹⁰⁰ Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 554.

¹⁰¹ BOA, TD, nr. 52, s. 718.

1486 yılında Harşit Vadisi yerleşim birimlerinden alınan toplam verginin %6.25'ini raiyyet rüsumu teşkil ederken, 1515'te %8.59'unu, 1554'te %12.88'ini, 1583'te de %22.37'sini teşkil ediyordu¹⁰².

d. XVII. Yüzyılda Harşit Vadisi'nde Raiyyet Rüsumu (Avâız Vergisi)

Avâız XV. ve XVI. asırlarda olağanüstü hallerde alınan bir vergi iken, XVII. asırda ise düzenli olarak alınmaya başlanmış ve 1830 yılında da kaldırılmıştır¹⁰³. Avâız vergisi raiyyet rüsumu içinde değerlendirilmiştir¹⁰⁴.

XVII. asırdan Tanzimat'a kadar yeni fethedilen Girid, Uyvar, Mora ve Gence gibi yerler hariç eski usulde tahrir yapılmadığından bunun yerine Avâız hâneleri tahriri yapılmıştır¹⁰⁵. *Tahrir Defterleri'nde* olduğu gibi *Avâız Defterleri* de mufassal ve icmâl olmak üzere iki şekilde düzenlenmiştir. *Mufassal Avâız Defterleri* şehir, kasaba ve köylerde ikamet eden yetişkin erkek nüfusun (vergi mükellefi reâyâ, piyâde, müselleme gibi askeri zümreler ve mütekaidler) şahıs ve baba adları ile birlikte ve yekünleri de "neferen" kaydedildikten sonra muaf olanlar haricindeki nüfusun kaç avâız hânesine tekabül ettiğinin hesaplanıp yazıldığı defterlerdir¹⁰⁶. *İcmâl Avâız Defterleri* ise mufassal defterlere kayıtlı olan gerçek hânelerden birden fazla hâne birleşti-

¹⁰² Bk. Tablo: I; Tablo: XV.

¹⁰³ Avâız hâneleri ve avâız vergisi ile ilgili olarak bk. Barkan, "Avâız", *İslam Ansiklopedisi* (=İA), II, 13-19; Halil Sahillioğlu, "Avâız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (=DİA), IV, 108-109; Bruce Mc Gowan, "Osmanlı Avâız-Nüzül Teşekkülü 1600-1830", *VIII. Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, c.II, Ankara 1981, s.1327-1331; Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâız Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (=TED), Sayı 12 (İstanbul 1982), s. 159-170; a.mlf, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 123.

¹⁰⁴ İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten*, XXIII / 92, s. 581-582, 589-590.

¹⁰⁵ Mustafa Öztürk, "1616 Tarihli Halep Avâız hâne Defteri", *OTAM*, Sayı 8 (Ankara 1997), s. 251; Oktay Özel, "Avâız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyenler Halil İnalçık - Şevket Pamuk, Ankara 2000, s. 36-38.

¹⁰⁶ Avâız vergisinin şehir ve köylerde emlak ve arazi tasarruf eden veya geçimini sağlayan devamlı bir işe sahip şahıslardan alındığına dair bk. Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububât Meselesi ve Hububâtın Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 71. XVII. yüzyılda Manisa kazasında avâız hânelerin tespitinde "ev" itibarının önem kazandığına dair bk. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 123-124 dñn. 43.

rilerek oluşturulan avâriz hânelerin sayı ve vergi nispetlerini ihtiva etmektedir. Avâriz hânelerin kaç gerçek hânedan oluştuğu zaman ve yöreye göre değişkenlik göstermektedir¹⁰⁷. 1683 tarihli Trabzon sancağı ve bu sancağa tabi kazalara ait yerleşim birimi avâriz kayıtlarını ihtiva eden deftere göre bir avâriz hâne yaklaşık 20 gerçek hânedan teşekkül etmekteydi¹⁰⁸.

Osmanlı Devleti'nde hazineye bir yük getirmeden ticaret ve seyahat güvenliğinin sağlanması, haberleşmenin kesintisiz sürdürülmesi, önemli maden ve işletmelerin ihtiyaçlarının karşılanması, köprülerin ve yolların tamiri, dinî hizmetlerin ifası ve savaşa katılan askerlerin iâşesinin temini için çeşitli organizasyonlar oluşturulmuştur ki bu organizasyonlar avâriz vergileri aracılığı ile finanse edilmekteydi¹⁰⁹. Avâriz vergileri bu nedenlerle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda büyük bir öneme sahipti. Avâriz hâne vergisi askeri zümrelerden, tüccarlardan, dinî hizmet ifa eden cami ve zaviye görevlilerinden, muhassıl, amil gibi görevlilerden, vakıf reâyâsından ve pîr-i fânî, kör, topal gibi çalışamayacak durumda olanlardan alınmamaktaydı¹¹⁰.

Avâriz vergisi için temel dayanağın toprak sahibi hâne olmak esas olduğuna göre¹¹¹; bu vergi şehirlerde şehrin surları dışında bağ ve büyük bahçelerle uğraşan hânelerden, köy iskân birimlerinde de evi ve toprağı olan hânelerden alındığı anlaşılmaktadır¹¹².

¹⁰⁷ Bk. Barkan, "Avâriz", *İA*, II, 15; Sahillioğlu, "Avâriz", *DİA*, IV, 108; Güçer, *Osmanlı İmparatorluğunda Hubûbât Meselesi*, s. 73 dñn. 68b; Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâriz Defteri", *TED*, Sayı 12, s.165-170; Öztürk, "1616 Tarihli Halep Avâriz Hâne Defteri", *OTAM*, Sayı 8, s. 253, 270-273; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s. 93-96.

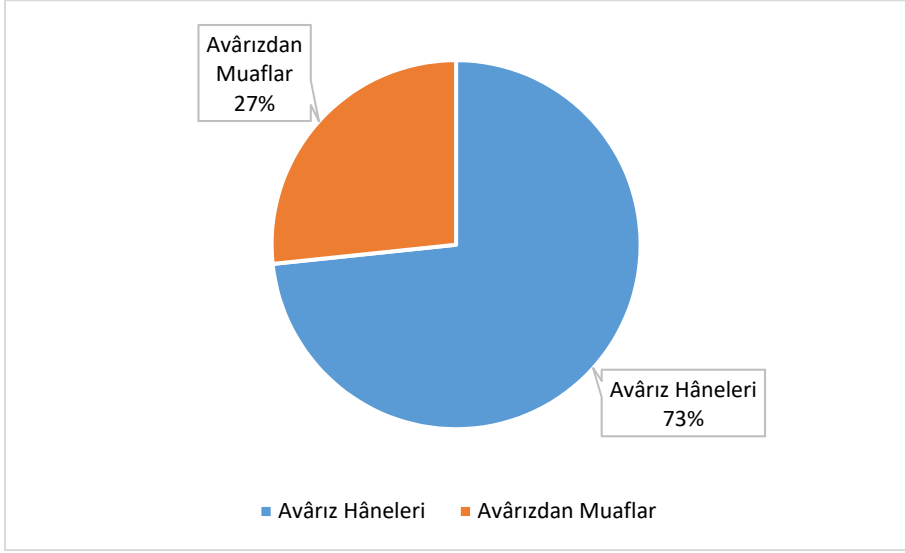
¹⁰⁸ BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 46a-50a.

¹⁰⁹ Levent Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 42.

¹¹⁰ Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı*, s. 38, 39-40, 51, 103.

¹¹¹ Emecen, *Bulancağ-Piraziz*, s. 133-134. Bir şahsın avarız vergisi vermek için evi ve çiftliğinin veya evi ve bahçesinin olması gerektiğine dair bk. Turan Açık, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012, s. 68 dñn. 230, 120.

¹¹² Nitekim Trabzon şehrindeki Cami-i Cedid Mahallesi müezzini Hacı Ahmet, Mehmed b. İbrahim'i mahkemeye getirerek, adı geçen şahsın söz konusu mahallede oturduğunu, evi ve bahçesi olduğu halde avarız vergisini vermekten kaçındığını belirterek davacı olmuştur (bk. Açık, *17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, s. 120). Köylerde ev

Grafik-2: 1643-1644 Yıllarında Avâriz Hâneleri ve Avârizdan Muaf Hânelerin Dağılımı

1643-1644 ve 1650-1651 tarihli iki ayrı *Avâriz Defteri*'nin ihtiva ettiği kayıtlara göre Harşit Vadisi'nde yer alan 25 köy iskân biriminde toplam 48 hâne ve 3 rub' avâriz hâne bulunmakta¹¹³, bunlar da 975 gerçek hâneye teka-bül etmekteydi. Ancak Akçalı, Elmacık, Karaçukur, Sarıbaba, Sögüdüni, Tilkicik ve Uluköy iskân birimlerinde avâriz hâne vergisi verebilecek konumda olan toplam 13 avâriz hânesi kaydedilmekte beraber bunlar derbetçilik, köprücülük, meremmetçilik gibi görevler ifa ettiklerinden bu vergiden muaf tutulmuşlardı¹¹⁴. Avâriz hâne vergisinden muaf 13 avâriz hâne, 260 gerçek hâneye karşılık gelmekteydi.

sahibi konumunda olanlardan avâriz vergisi alınmaktaydı (bk. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, Trabzon 2010, s. 115).

¹¹³ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 6, 7; BOA, KK, MK, nr. 2605, s. 19a-19b.

¹¹⁴ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 6, 7.

Tablo II: 1650-1651 Yıllarında Harşit Yöresindeki İskân Birimlerinde Avâriz Hâneler

<i>Köy Adı</i>	<i>Avâriz Hâne</i>	
	<i>Hâne</i>	<i>Rub'</i>
Akçakilise maa Umudbüktü	0	2
Araköy	2	0
Arpacık (Arpacı n.d. Ayıbüktü)	0	3
Avcılu	4,5*	0,5
Beşir	2	1
Beytarlası	0	3
Çarçur	0,5	0
Gelevera	2	0
Gönderi (Gündere)	1,5	0,5
Harid	1	0
Harşit	4,5**	0,5
Karadere maa Karmaköy	1	0
Karakaya	6	1
Kargakayası	0,5	0
Kızılcadam	2	1
Kızılelma	0	1,5
Kozluca	1,5	0
Törnük (Törnük)	3	0
AVÂRIZ HÂNE TOPLAMI	35,5	1
Akçalı	1	1
Elmacık	0,5	0
Karaçukur	2	0
Sarıbaba	2	0
Söğüdüni	3	1
Tilkicik	0,5	0
Uluköy	3,5	0
AVÂRIZDAN MUAF HÂNELER TOPLAMI	13	0
GENEL TOPLAM	48,5	1

*Avcılu köyünün 92 hânesi olduğu ve bunun 2,5 avâriz hânesine tekabül ettiği kaydedilmekle beraber (BOA, KK, MK, nr. 2605, s. 19a), bu kayıt sehven yazılmış olmalıdır.

**Harşit köyünün avâriz veren nüfusu 92 hâne ve avâriz hane sayısı da 2,5 hâne olarak kaydedilmiştir.

Bu dönemde avâriz vergisi verenlerin 35 hâne ve 3 rub' olduğu ve bunların da 715 gerçek hânedan teşekkül ettiği ortaya çıkmaktadır. Kürtün kazasına tabi Avcılu köyünün gerçek hâne sayısı 92 hâne, avâriz hâne sayısı da 2,5 hâne olarak kayıtlara geçirilmiştir. Aynı şekilde Harşit köyünün gerçek hâne sayısı 92, avâriz hâne sayısı da 2,5 hâne olarak kaydedilmiştir¹¹⁵ ki bu kayıtlarda bir hata olmalıdır. Nitekim Kürtün ve Yavabolu kazaları dâhilindeki köy iskân birimlerinde bir avâriz hânesi, gerçek 20 hânedan meydana gelmekteydi¹¹⁶. 92 gerçek hâne de yaklaşık 4,5 avâriz hânesine ve 0,5 rub'a tekabül etmekteydi. Bu köylerin avâriz hâne kayıtları kâtip tarafından ya yanlış yazıldı, ya da bu köylerde belirtilmeyen muaf zümreler olmalıdır. Ancak 1682 yılı avâriz kayıtlarında Harşit köyünde 92 gerçek hâne ve bunun karşılığı olarak 4,5 avâriz hâne ile 0,5 rub', Avcılu köyünün gerçek hânesi 31, avâriz hâne sayısı da 1,5 hâne olarak kaydedildi¹¹⁷. Bu bilgilerle kesin bir sonuca varılamamakla beraber, XVII asrın ortalarında Avcılu ve Harşit köylerinin her birinin gerçek hâneleri 92 hâne kaydedilmesinden dolayı avâriz hâneleri de 4,5 hâne ve 0,5 rub' olarak kabul edilip değerlendirilmiştir.

1643-1644 tarihli 2601 ve 1650-1651 tarihli 2605 numaralı avâriz defterlerinde Alayundlu, Kilyarı, Kılan, Küçük Harid, Manastır, Taşlıköy köyleri ile Arkköy ve Taşlıca mezraları yer almamaktaydı. Bu yerleşim yerlerinin bu defterlerde neden yer almadığı belirtilmemiştir. Adı geçen iskân birimlerinin avâriz vergisi verip vermediğine dair bir kayda da rastlanmamıştır.

XVII asrın ortalarında Harşit Vadisi'nde avâriz vergisi verebilecek konumda olan 975 gerçek hâne bulunmaktadır. Bunların %73.33'ü (715 hânesi) avâriz vergisi vermekle yükümlü, %26.66'sı (260 hânesi) da yerine getirdikleri hizmetler karşılığında avârizdan muaf tutulmuşlardır.

1682 tarihli *Mufassal* ve 1683 tarihli *İcmal Avârizhâne Defterleri* kayıtlarına göre Harşit Vadisi'ndeki iskân birimlerinden 18 köy avâriz hâne vergisi ile yükümlü, 8 köy de avâriz vergisinden muaf bulunmaktaydı. Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazasına tabi Akçakilise maa Kireç ve Kanlıca,

¹¹⁵ BOA, KK, MK, nr. 2601, s. 19a.

¹¹⁶ BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 48a-48b.

¹¹⁷ BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 77b; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 48b.

Avcılı, Harşit, Karakaya, Kızılelma ve Törnük (Törnük) köyleri halkı avâriz vermekle mükellefi¹¹⁸. Yavabolu nâm-ı diğer Görele kazasına bağlı Araköy, Arpacık, Beşir, Beytarlası, Gelevera, Gönderi, Harid, Karadere maa Kar-maköy, Kargakayası, Kızılcadam ve Kozluca köyleri avâriz vergisi vermekte, Akçalı (Akçal), Elmacık, Karaçukur, Kılan, Sarıbaba, Söğüdöni, Tilkice (Tilkicik) ve Uluköy köyleri halkı da köprücülük, derbentçilik ve merem-metçilik görevlerinden dolayı avâriz vergisinden muaf tutulmuşlardı¹¹⁹.

Tablo III: XVII. Yüzyılın Sonlarında Harşit Yöresindeki Yerleşim Yerlerinde Avâriz Hâneler ve Muaf Zümreler

Köy Adı	Hâne	Tahmini Nüfus	Avâriz Hâne	
			Hâne	Rub'
Akçakilise maa Kireç ve Kanlıca	11	55	0	2
Akçalı (Akçal)	25	125	Derbentçi	Avârizdan muaf
Araköy	34	170	1	3
Arpacık (Arpacı n.d. Ayıbükü)	14	70	0	3
Avcılı	31	155	1,5	0
Beşir	40	200	2	0
Bey Tarlası	14	70	0	3
Çarçur	12	60	0	2,5
Tilkice (Dilkici)	9	45	Köprücü	Avârizdan muaf
Elmacık	10	50	Derbentçi	Avârizdan muaf
Gelevera	36	180	1,5	1
Gönderi (Gündere)	32	160	1,5	0,5
Harid	20	100	1	0
Harşit	92	460	4,5	0,5
Karaçukur	96	480	Meremmetçi	Avârizdan muaf

¹¹⁸ BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 77b-78a, 79a-80a, 80b-81a; BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 48b.

¹¹⁹ BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 70b-72b, 74a, 74b-76b. BOA, KK, MK, nr. 2703, s. 48a.

Karadere maa Karmaköy	12	60	0	2,5
Karakaya	80	400	4	0
Kargakayası	12	60	0	2,5
Kılan	27	135	Köprücü	Avâızdan muaf
Kızılcadam	21	105	1	0
Kızılelma	10	50	0	2
Kozluca	25	125	1	1
Sarıbaba	41	205	Derbentçi	Avâızdan muaf
Söğüdüni (eli)	64	320	Köprücü	Avâızdan muaf
Törnük (Törnük)	40	200	2	0
Uluköy	110	550	Köprücü	Avâızdan muaf
TOPLAM	918	4590	26	3,5

1682'de vadi dâhilinde avâız vergisi vermekle yükümlü 26 hâne ve 3,5 rub'dan oluşan avâız hâne kaydı görülmektedir¹²⁰. Bunlar da 536 gerçek hâneye tekabül etmekteydi. Buna mukabil vergiden muaf olanların 382 hânedan oluştuğu tespit edilmektedir. Bu tarihte toprak tasarruf eden hânelerin %58.38'i avâız vergisi vermekte, %41.61'i de ifa ettikleri hizmetler karşılığında bu vergiden muaf oldukları ortaya çıkmaktadır.

Harşit Vadisi iskân birimlerinde XVII. yüzyılın ortalarında avâız vergisi ile mükellef 715 hâneye karşılık bu sayı aynı asrın sonlarına doğru 536 hâneye düşerek 179 hânelik bir azalma göstermiştir. Aynı dönemlerde ise avâızdan muaf hânelerin sayısı 260 hânedan 382 hâneye yükselerek toplam 122 hâne çoğalmıştır.

¹²⁰ Tablo: III.

B. Harşit Vadisi İskân Birimlerinde Ziraata Açık Toprak Miktarı

Tablo: IV, V ve VI'da; XV. ve XVI. yüzyıllarda Harşit Vadisi dâhilindeki iskân birimlerinde yaşayan halkın tasarrufundaki toprakların ne kadar olabileceğine dair bir tespit yapılmaya çalışılmıştır.

a. Çift, Bennâk ve Cabalar

Vadinin sarp, yüksek ve çok sayıda dağlarla çevrili¹²¹ ve arazinin engebeli olması nedeniyle 42-57 akça arasında hâne başına toprak vergisi veren halkın bir çift miktarı toprağa sahip olduğu düşünülmüştür. Bir çift, 60 dönüm olarak ele alınmıştır. 29-41 akça arasında vergi verenlerin nim çift ile çift arasında yani 40 dönümlük toprak tasarruf ettikleri tahmin edilmiştir. 21-28 akça arasında vergi verenler nim çift olarak değerlendirilmiştir ki, bunların en fazla 30 dönüm, 15-20 akça vergi verenlerin rub' ile nim çift arası 20 dönüm, 8 ila 14 akça arasında vergi verenler rub' yani 10-15 dönüm toprağı olabileceği var sayılmıştır. Bennâk resmi verenlerin de 10 dönüm toprağa sahip olabilecekleri düşünülmüştür. Cabalar elinde toprak olmayan halk olarak ele alındığından, bunların dışındaki halkın elinde az çok toprak bulunmaktaydı.

Elinde toprağı olmayan caba hânelerin sayısı 1486 yılında 9 hâne iken, 1515'te 67 hâneye, 1554'te 162 hâneye ve 1583'te de 477 hâneye yükselmiştir¹²². Bu da yörede tarıma elverişli toprağın az olduğunu göstermektedir.

1486 tarihli tahrir kayıtlarından Harşit Vadisi'nde bulunan iskân birimlerinde yaşayan halktan 3 hânenin çift, 9 hânenin nim çift ile çift arası, 4 hânenin nim çift, 63 hânenin rub' ile nim çift arası, 52 hânenin rub', 22 hânenin de bennâk miktarı toprak tasarruf ettikleri ortaya çıkmaktadır.

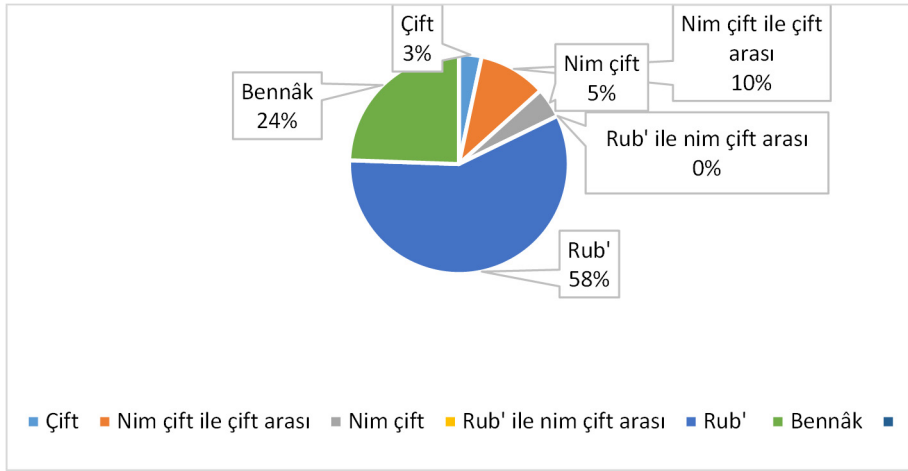
1515'te 171 adet çift, 19 adet nim çift ile çift arası, 25 adet nim çift, 16 adet rub' ile nim çift arası, 38 adet rub' ve 227 adet bennâk miktarı toprağın tasarruf edildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte çiftlerin fazla olmasının nedeni, bazı zemînlerden 50 akça ve üzeri vergi alınmasından ve mezra hâsıllarının

¹²¹ Kemal Saylan, Gümüşhane-İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918), İstanbul 2014, s. 41.

¹²² Bk. Tablo: IV.

yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Bâyezîd Ağa'ya ait zemînden 150 akça, Ali Ağa'ya ait zemînden 90 akça, İbrahim Fakih'e ait zemînden 50 akça ve Kızılelma köyüne tabi Tanyaruk mezzarasından 100 akça, zemîn olarak kaydedilen Törnük köyünden 300 akça vergi alınmaktaydı¹²³. Yine Çarçur mezzarasında 100 tarla bulunmakta ve 500 akça vergi alınmakta, Elmacık mezzarasında 30 tarla bulunmakta ve 200 akça vergi verilmekte, Gönderi mezzarasında 100 tarla yer almakta ve 500 akça vergi alındığı görülmektedir¹²⁴. Harid köyünde 100 tarla kaydedilmekte ve 800 akça vergi, Sarıbaba köyünde 100 tarla ve 500 akça vergi, Gelevera köyünde 100 tarla ve 500 akça vergi, Tilkicik köyünde 100 tarla ve 500 akça vergi, Söğüdü köyünde 300 tarla ve 1500 akça vergi, Uluköy'de 200 tarla ve 2000 akça vergi ve Beşir köyünde de 70 tarla ve 500 akça vergi kaydının bulunduğu tespit edilmektedir¹²⁵.

1554 yılında 72 adet çift, 47 adet nim çift, 62 adet rub' ile nim çift arası ve 238 adet bennâklik toprağın tarıma açık olduğu tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. 1583'te 17 adet çift, 245 adet nim çift, 1 adet rub' ile nim çift arası ve 470 adet bennâk hânenin bulunduğu tespit edilmektedir¹²⁶.

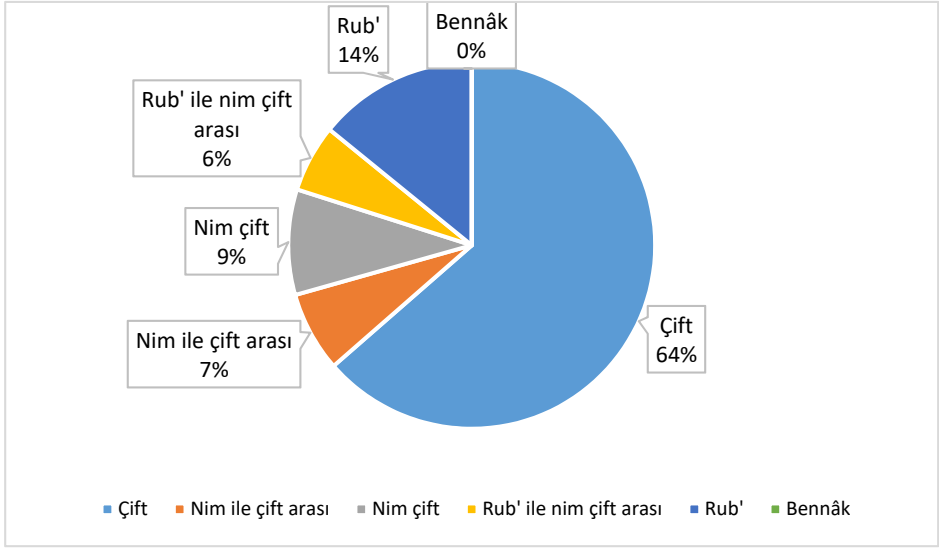
Grafik-3: 1486 Yılında Ziraata Açık Toprağın Çift-Bennâk Olarak Dağılımı

¹²³ BOA, TD, nr. 52, s. 710, 733, 736, 746.

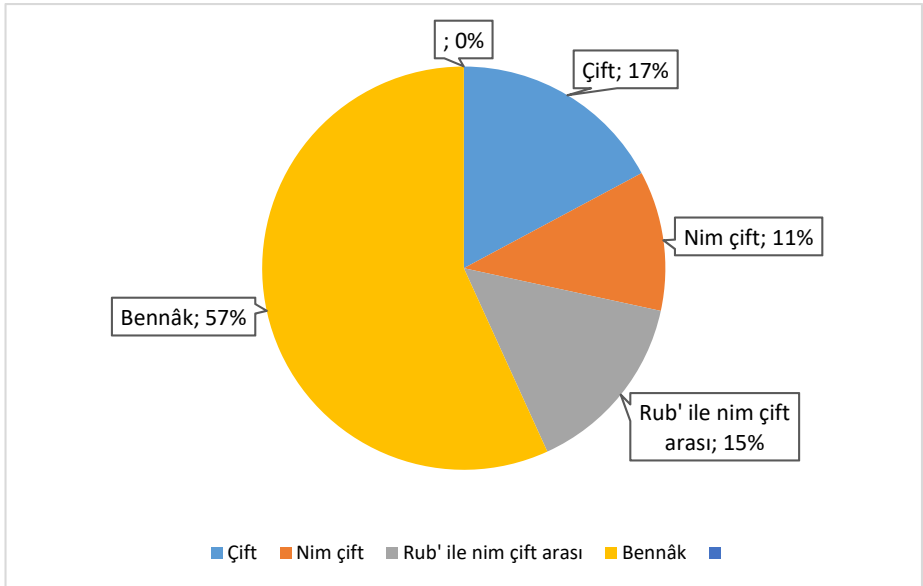
¹²⁴ BOA, TD, nr. 52, s. 764, 765.

¹²⁵ BOA, TD, nr. 52, s. 764, 765, 766.

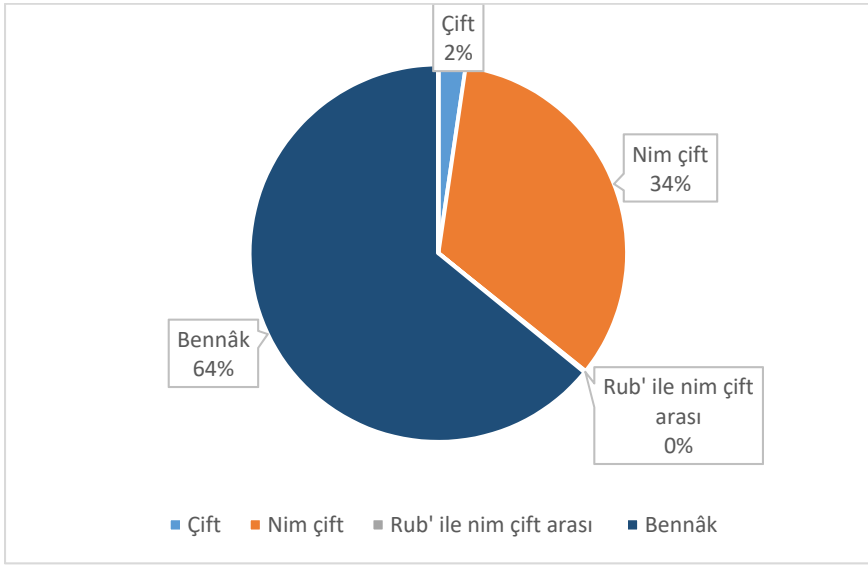
¹²⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Tablo: IV.

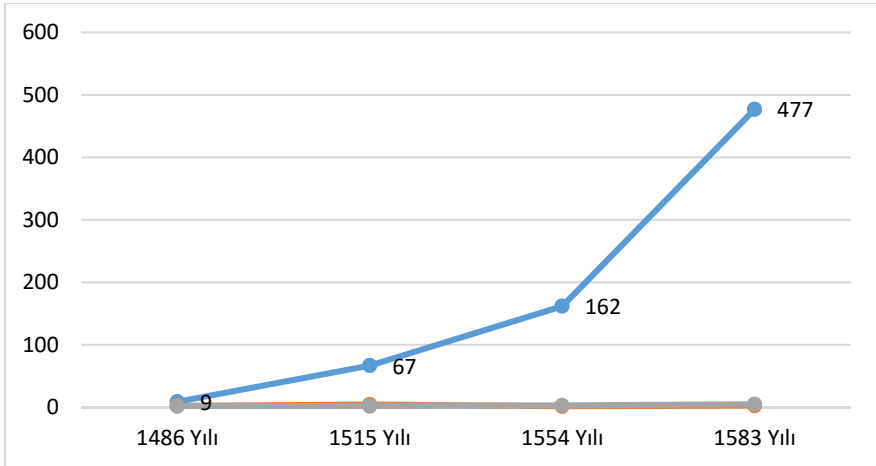
Grafik-4: 1515 Yılında Ziraata Açık Toprağın Çift-Bennâk Olarak Dağılımı

Grafik-5: 1554 Yılında Ziraata Açık Toprağın Çift-Bennâk Olarak Dağılımı

Grafik-6: 1583 Yılında Ziraata Açık Toprağın Çift-Bennâk Olarak Dağılımı

Grafik-7: 1486 -1583 Yıllarında Cabalar (Topraksız Hâneler)

Sarıbaba der-yaylak	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0
Sögüdüni (Sögütüli) der-yaylak	0	0	0	0	0	0	0	25	0	0	0	0	0	0
Taşhköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tilkicik der-yaylak	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0	0
Törnük (Törnük)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uluköy der-yaylak	0	0	0	0	0	0	0	40	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Çamçukuru nezd-i karye-i Uluköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cemaat-ı Zâviye-i Şeyh Menteşe der-karye-i Gelevera	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cemaat-ı Zâviye-i Taşlıca ki haliya Mescit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bedreme (Bedirme) Kalesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	3	9	4	63	52	22	9	171	19	25	16	38	227	67

*Tablo: IV sayfaya sığmadığından IV-a ve IV-b olarak ikiye ayrılmıştır. Tablo: IV-a 1486 ve 1515 yıllarına ait çift, bennâk ve cabaları, Tablo: IV-b de 1554 ve 1583 yıllarına ait verileri ihtiva etmektedir.

Tablo XV-b: 1554 ve 1583 Yıllarında Halkın Tasarruflarındaki Topraklar (Çift, Bennâk ve Cabaların Sayısı)

YERLEŞİM YERİ ADI	1554 Yılı							1583 Yılı						
	Çift (42-57)	Nim ile çift arası (29-41)	Nim çift (21-28)	Rub' ile nim arası (15-20)	Rub' (8-14)	Bennâk	Caba	Çift (42-57)	Nim ile çift arası (29-41)	Nim çift (21-28)	Rub' ile nim arası (15-20)	Rub' (8-14)	Bennâk	Caba
Akçakilise	0	0	0	2	0	10	2	0	0	0	0	0	15	7
Akçal	2	0	0	0	0	0	0	0	0	16	0	0	7	9
Alayundlu	0	0	0	45	0	79	102	4	0	0	0	0	114	130
Ara	0	0	0	0	0	5	1	0	0	0	0	0	5	4
Arkköy	4	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Arpacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	5
Avcılı	0	0	0	11	0	44	17	0	0	0	1	0	63	61
Beşir	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	10	14

Beytarlası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	5	5
Çarçur	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	11	11
Elmacık	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	8	7
Gelevera	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	7
Gönderi	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	9
Harid	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	15	9
Harşit	5	0	0	0	0	28	8	0	0	0	0	0	30	50
Karaçukur	0	0	25	0	0	0	0	0	0	50	0	0	14	11
Karadere	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	2	0
Karakaya	0	0	0	4	0	34	12	0	0	0	0	0	28	33
Kargakayası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	2	0
Kılan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	5	0
Kızılcadam	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	7
Kızılelma	9	0	0	0	0	11	3	0	0	0	0	0	13	18
Kilyarı	0	0	0	0	0	8	4	0	0	0	0	0	11	15
Kozluca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	57	0	0	0	0
Küçük Harid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	1
Manastır	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	5	1
Sarıbaba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	26	0	0	3	2
Söğüdüni	0	0	22	0	0	1	4	0	0	62	0	0	7	17
Taşlıköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Tilkicik	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	2
Törmük	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	7	4
Uluköy	18	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	27	22
Mezra-i Çamçukuru	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Şeyh Menteşe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Zâviye-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	6
Bedreme Kalesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	2
TOPLAM	72	0	47	62	0	238	162	17	0	245	1	0	470	477

b. Avâ rız Hâ neler

XVII. yüzyıla gelince, bu dönemde tarıma açık toprak miktarını tespiti yardımcı olacak avâ rız kayıtlarından başka kayıt bulunmamaktadır. Bu asrın ortalarında Harşit Vadisi dâhilindeki iskân birimlerinde 975 hâne avâ rız vergisi verebilecek konumda olup bunların 260 hânesi derbentçilik, köprücülük ve meremetçilik gibi hizmetlerinden dolayı avâ rız vergisinden muaf tutulmuşlardı.

Aynı asrın sonlarında bölgede avâ rız vergisi verebilecek konumda 918 hânenin varlığı söz konusu olup, bunların 382 hânesi yerine getirdikleri hizmetler mukabili bu vergiden muaf bulunmaktaydı.

Avâ rız vergisi toprak sahibi hânelerden alındığına göre, avâ rız vergisi verebilecek konumda olan bütün hâneleri toprak sahibi olarak kabul etmek gerekmektedir. Ancak bunların ne miktar toprak tasarruf ettikleri konusunda bir bilgiye henüz erişmiş değiliz. Bölgede en az toprak tasarruf edenlerin çoğunluğunun bennâk hânelerin olduğu göz önüne alınırsa, avâ rız vermekle yükümlü hânelerin de en az bennâkler kadar toprak tasarruf ettiklerini düşünmek yanlış olmasa gerekir. Biz burada avâ rız vergisi vermekle yükümlü hâneleri en az bennâk miktarınca toprak tasarruf ettikleri varsayımı ile hareket edeceğiz. Buna göre XVII. yüzyılın ortalarında Harşit Vadisi'nde tarıma açık 975 bennâklık, aynı yüzyılın sonlarında da 918 bennâklık toprağın tarıma açık olduğunu düşünmekteyiz. Bölgede sadece avarız vergisi alınmadığı, avarız vergisinin dışında öşür vergisi ve diğer raiyyet vergilerinin de alındığı bilinmektedir¹²⁷. Öşür vergisi toprağı işleyen halktan alındığına göre bu yüzyılda vadi dâhilinde tarıma açık toprağın bulunduğunu göstermektedir.

c. Halkın Tasarrufundaki Toprak Miktarı

Tablo IV'deki veriler göz önüne alınarak yaptığımız hesaplamaya göre; 1486'da yörede tarıma elverişli en fazla 2920 dönüm, 1515'te 14.930 dönüm, 1554'te 9350 dönüm, 1583'te de 13.090 dönüm toprağın tarım için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır¹²⁸. Bu da XVI. asrın sonlarında yaklaşık 13 km²'lik

¹²⁷ Açık, 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset, s. 297.

¹²⁸ Bk. Tablo: V.

bir alana tekabül etmekteydi. XVII. yüzyılda yaklaşık 1000 bennâklık toprak tarıma açık bulunmakta, bu da 10.000 dönüm, yani 10 km²'lik alan demektir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde yaklaşık 10-13 km²'lik alanda tarım faaliyeti sürdürülmekteydi ki bu alanın çok küçük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo V: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'ndeki Halkın Elinde Bulunan Toprağın Dönüm Olarak Miktarı

Köyler	1486 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	<i>Dönüm</i>	<i>Dönüm</i>	<i>Dönüm</i>	<i>Dönüm</i>
Akçakilise (Arslancık)	260	560	140	150
Akçal der-yaylak	0	580	120	550
Alayundlu (Karaahmetli)	1395	1325	1690	1380
Ara	0	50	50	50
Arkköy	0	60	240	120
Arpacı nâm-ı diğer Ayıbükü	0	0	0	70
Avcılu	330	1240	660	650
Beşir der-yaylak	0	600	0	100
Beytarlası	0	0	0	260
Çarçur (Çerçür)	0	600	20	110
Elmacık	0	0	0	80
Gelevera (Geleva) der-yaylak	0	600	0	50
Gönderi (Gündere)	0	600	1200	110
Harid der-yaylak	0	960	60	150
Harşit	515	975	580	300
Karaçukur	0	750	750	1640
Karadere	0	0	0	290
Karakaya (Ortacami)	230	350	420	280
Kargakayası	0	0	0	290
Kılan	0	0	0	320
Kızılcadam	0	0	0	110
Kızılelma	190	470	650	130
Kilyarı	0	70	80	110

Kozluca	0	0	0	1710
Küçük Harid	0	0	0	60
Manastır	0	40	30	50
Sarıbaba der-yaylak	0	600	0	810
Söğüdüni (Söğütüli) der-yaylak	0	1500	670	1930
Taşlıköy	0	0	0	0
Tilkicik der-yaylak	0	600	840	40
Törnük (Törnük)	0	0	30	70
Uluköy der-yaylak	0	2400	1120	270
Mezra-i Çamçukuru nezd-i karye-i Uluköy	0	0	0	240
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	420
Cemaat-ı Zaviye-i Şeyh Menteşe der-karye-i Gelevera	0	0	0	30
Cemaat-ı Zaviye-i Taşlıca ki haliya Mescit	0	0	0	110
Bedreme(Bedirme) Kalesi	0	0	0	50
TOPLAM	2920	14930	9350	13090

Nitekim bugün Alayundlu, Akçakilise ve Karakaya köyleri hariç tutulursa Harşit Vadisi'ni çevreleyen alanın, Doğankent (Harşit) ilçesinin yüzölçümü 123 km² ve Kürtün ilçesinin yüzölçümü de 732 km² olmak üzere toplam 855 km²'den teşekkül ettiği anlaşılmaktadır¹²⁹.

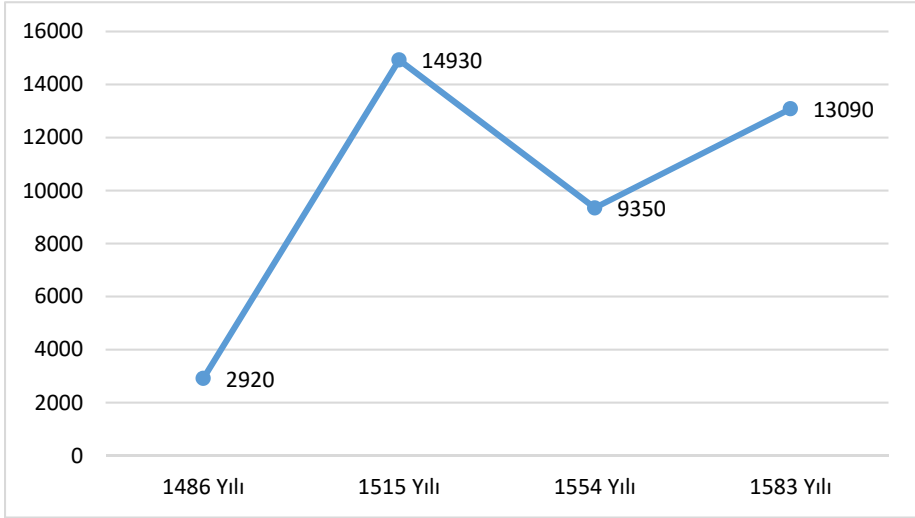
1486 yılında tarıma açık toprak en çok Alayundlu köyünde bulunurken, 1515'te Uluköy'de, 1554'te yine Alayundlu köyünde, 1583'te de Söğüdüni köyünde bulunduğu Tablo V'deki verilerden ortaya çıkmaktadır. XVII. yüzyılın sonlarında da tarıma açık en çok toprağın Uluköy'de bulunduğu tespit edilmektedir¹³⁰.

1486 yılında halkın tasarrufundaki tarım arazisinin en çok rub' ile nim çift arasındaki 20'şer dönümlük toprak, en az toprağın da 30'ar dönümlük nim çift olduğu görülmektedir. 1515 ve 1554 yıllarında halkın elinde en çok

¹²⁹ Ünsal Bekdemir, "Cumhuriyet Dönemi Giresun Nüfusu", *Geçmişten Günümüze Giresun*, İstanbul 2015, s. 174 (Tablo 3); "Kürtün", <http://www.gumushane.gov.tr/kurtun> (28.02.2018).

¹³⁰ Bk. Tablo: III.

bulunan tarım arazisinin 60'şar dönümden oluşan çiftlikler ve en azının da rub' ile nim çift arasındaki araziler olduğu anlaşılmaktadır. 1583'te vadi dâhilindeki tarıma açık arazinin en çoğunu nim çiftler oluştururken, en azının da rub' ile nim çift arasındaki araziler olduğu tespit edilmektedir ¹³¹.

Grafik-8: 1486-1583 Yıllarında Ziraata Açık Toprakların Dönüm Olarak Çizelgesi

1486 yılında 2920 dönümden oluştuğu hesaplanan tarıma açık toprakların %6.16'sını çiftler, %12.32'sini nim çift ile çift arasındaki topraklar, %4.10'unu nim çiftler, %43.15'ini rub' ile nim çift arasındaki topraklar, %26.71'ini rub'lar, %7.53'ünü de bennâkler teşkil etmekteydi. 1515'te 14930 dönümden meydana gelen tarım arazisinin %68.72'sini çiftler, %5.09'unu nim çift ile çift arasında olanlar, %5.02'sini nim çiftler, %2.14'ünü rub' ile nim çift arasında olanlar, %3.81'ini rub'lar, %15.20'sini de bennâkler oluşturuyordu. 1554 yılı için 9350 dönüm olarak hesaplanan vadi'deki tarım arazisinin %46.20'sini çift topraklar, %15.08'ini nim çiftler, %13.26'sını rub' ile nim çift arasındakiler, %25.45'ini de bennâkler teşkil ediyordu. 1583'te tarıma açık topraklar 13090 dönüm olarak hesaplanmış olup bu toprakların %7.79'unu çiftler, %56.14'ünü nim çiftler, %0.15'ini rub' ile nim çift arasındakiler, %35.90'ını da bennâkler oluşturuyordu.

¹³¹ Tablo: VI. Ayrıca bk. Grafik 3; Grafik 4; Grafik 5; Grafik 6.

Bu verilerden aşağıdaki önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır: 1515'te Harşit Vadisi'nin yüksek kesimlerindeki yayla alanlarında ziraata açılan toprakların büyük kısmı çift olarak ele alınmıştı. 1554 ve 1583 yılı kayıtlarında bu çift toprakların azaldığı ve buna karşılık nim çift toprakların çoğaldığı görülmektedir

Nitekim 1515'te vadi dâhilinde ziraata açık toprakların %68.72'sini çiftler teşkil ederken, 1583'te bu oran %7.79'a düşmüştür. Buna karşılık 1515'te tarım yapılan toprakların %5.02'sini nim çiftler oluştururken bu oran 1583'te %56.14'e yükselmiştir. Benzer şekilde 1486'da ziraata açık toprakların %7.53'ünü bennâklar oluştururken 1515'te bu oran %15.20'ye, 1554'te 25.45'e, 1583'te de %35.90'a yükselmiştir. Zaman içinde tarıma açılan topraklar büyümekle birlikte, nüfusun artmasıyla bunlar nim çiftliklere ve bennâklere dönüşmüştür. 1486'da bennâklık toprak tasarruf edenlerin sayısı 22 hâne iken 1583'te 470 bennâk hâneye yükselmesi toprakların gittikçe parçalandığını göstermektedir. Bennâklık toprakların mümkün olduğu ölçüde korunmaya çalışıldığı, bazı bennâk kayıtlarının yanında "*becây-ı pedereş*" veya "*ma'a biradereş*"¹³² kayıtlarının yer almasından anlaşılmaktadır.

Tablo VI: XV. ve XVI. Asırlarda Harşit Vadisi'nde Toprağın Dağılımı

Toprak Dağılımı	1486 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
Çift (60 dönüm)	180	10260	4320	1020
Nim Çift ile Çift Arası (40 dönüm)	360	760	0	0
Nim Çift (30 dönüm)	120	750	1410	7350
Rub' ile Nim Çift Arası (20 dönüm)	1260	320	1240	20
Rub' (10-15 dönüm)	780	570	0	0
Bennâk (10 dönüm)	220	2270	2380	4700
TOPLAM	2920	14930	9350	13090

¹³² Harşit köyü ile ilgili kayıtlar için bk. BOA, *TD*, nr. 288, s. 649; TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 92b-93b, 105b.

C. Harşit Vadisi'nde Hububat ve Bakliyat Üretimi

a. Üretilen Hububat Çeşitleri

XV. ve XVI. yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde bulunan tarım alanlarında buğday, darı, arpa, nohut, mercimek ve bakla gibi hububat ve bakliyat ürünlerinin üretimi yapıliyordu. Bunlar "öşür" olarak vergilendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, zirâî mahsûllerin öşürleri, buğday ve arpa gibi tahıl çeşitinden olup, dayanıklı ve nakledilebilir cinstense aynî olarak alınmaktaydı¹³³. Ancak timar sisteminde dirliklerin değeri nakit olarak hesaplandığından, aynî olarak alınan öşrün miktarı tahrir kayıtlarında kile veya müd olarak hesaplanıp, dirlik değerleri de akça cinsinden kaydedilmiştir. Cârî fiyatlar gözönüne alınarak tesbit edilen hubûbat ve bakliyat fiyatlarına "tahrir kıymeti" adı verilmiştir¹³⁴.

Trabzon sancağında tahıl ürünleri "somar" hesabıyla ölçülüyordu. Aynı zamanda ceviz ve fındık gibi meyveler için de ölçü birimi olarak kullanıldığı görülmektedir. Somar ölçü birimi yerine yer yer "kile" ölçü biriminin kullanılmasından hareketle bu iki ölçü biriminin aynı mânâda kullanıldığı düşünülmektedir. Nitekim hubûbat ve bakliyatla kullanılan somar ve kile ölçü birimlerinin tahrir kıymetlerinin aynı olması bu görüşümüzü doğrulamaktadır¹³⁵.

b. 1486 ve 1515 Yıllarında Hububat Üretim Kapasitesi

1486 yılı tahrir kayıtlarında Harşit Vadisi'nde vergi alınan tahıl ürünlerinden yalnız darı (dıhn-erzen)'nin kaydına rastlanmaktadır¹³⁶. Bu tarihte vadi dâhilinde tarımla uğraşanlardan 200 kile darı öşrü alınmaktaydı. Halkın ürettiği darı miktarının 2000 kile ve bunun da 51.312 kg karşılık geldiği yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır. Darı üretiminin

¹³³ Bu konuda bk. Lütü Güçer, Osmanlı İmparatorluğunda Hububât Meselesi, s. 55-56.

¹³⁴ Lütü Güçer, Osmanlı İmparatorluğunda Hububât Meselesi, s. 58-59.

¹³⁵ Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 488.

¹³⁶ Darının bugün kuşyemi olarak kullanılan ve zayıf topraklarda yetişebilen buğdaygillerden "gramines" familyasından bir taneli bitki olduğu ve bunun daha sonraları mahalli ağızda mısır için kullanıldığı belirtilmektedir (bk. Emecen, *Bulancağ-Piraziz*, s. 148-149; a.mlf, *Ağasar Vadisi*, s. 73).

Alayundlu ve Harşit köylerinde yapıldığı görülmektedir¹³⁷. Bu tarihte vadi nüfusu 861 kişi¹³⁸ olduğuna göre, kişi başına yılda yaklaşık 60 kg tahıl ürünü düşmekteydi. Bu kadar düşük miktardaki tahıl ürünü ile insanların hayatını sürdürmeleri mümkün değildir. Muhtemelen diğer köylerde de tahıl yetiştirilmekte, ancak buralarda yetiştirilen ürünün vergi alınacak düzeyde olmadığı düşünülmektedir.

1515'te vadi dâhilinde darının yanında buğday, arpa, ades (mercimek) ve bakla üretimi de yapılmaktaydı. Dıhn-erzen (darı); Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Harşit, Karakaya, Kızılelma ve Kilyarı köylerinde üretilmekteydi. Hinta-gendüm (buğday) üretiminin Akçakilise, Harşit, Karacukur ve Kızılelma köylerinde, şa'ir (arpa) üretiminin de aynı köylerde yapıldığı tespit edilmektedir¹³⁹. Bu tarihte vergi alınabilecek düzeyde mercimek ve bakla tarımının yalnız Karacukur köyünde yapıldığı görülmektedir¹⁴⁰.

1515'te en çok darı üretimi Alayundlu köyünde, buğday üretimi Kızılelma köyünde, arpa üretimi de Harşit köyünde yapılmaktaydı. Bu tarihte 770 kile arpa, 450 kile buğday, 7930 kile darı, 30 kile mercimek ve 20 kile bakla ürünü elde edilmekteydi. Arpa üretimi 19.755 kg, buğday 11.545 kg, darı 203.452 kg, bakla ve mercimek de 1.283 kg'a tekabül etmekteydi. Vadi dâhilinde yapılan tarımdan elde edilen tahılın yaklaşık 236 bin kg olduğu hesaplanmaktadır. Bu tarihte vadi nüfusunun 2051 kişi olduğu¹⁴¹ göz önüne alındığında kişi başına yılda 115 kg hububat ürünü düşebileceği hesaplanmaktadır.

c. 1554 ve 1583 Yıllarında Hububat Üretiminin Yapıldığı İskân Birimleri ve Alınan Vergi

1554'te, 1515 yılına oranla darı üretiminin yapıldığı yeni yerleşim birimleri arasında Harid, Söğüdüni ve Törnük köyleri yer almaktaydı. Böylece darı üretiminin yapıldığı köy sayısı ona çıkmaktadır. Bu tarihte en

¹³⁷ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 65, 717, 728.

¹³⁸ Hanefi Bostan, "Harşit Vadisi'nde Yerleşme ve Nüfus (XV-XVII. Yüzyıllar)", *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, İstanbul 2017, s. 53, 58-59.

¹³⁹ Bk. Tablo: VII.

¹⁴⁰ BOA, *TD*, nr. 52, s. 718.

¹⁴¹ Hanefi Bostan, "Harşit Vadisi'nde Yerleşme ve Nüfus", s. 55.

çok darı ürününün elde edildiği köyler arasında birinci sırayı Alayundlu, ikinci sırayı Avcılı, üçüncü sırayı da Söğüdü köyünün aldığı görülmektedir. 1515'te Akçakilise köyünde buğday tarımı yapılırken 1554'teki kayıtlardan yapılmadığı, yapıyorsa da vergi alınacak düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihte Beşir, Harşit, Karaçukur, Kargakayası, Kızılelma, Taşlıköy ve Uluköy'de buğday üretimi yapılmaktaydı. En çok buğday ürünü Kargakayası köyünde elde edilmekteydi.

1515 yılında Akçakilise ile Karaçukur köylerinde arpa tarımı yapılırken 1554'te yapılmadığı ya da vergi alınacak bir yeküne ulaşmadığı anlaşılmaktadır. 1554'te 1515 yılına ilaveten Harid, Kargakayası, Törnük ve Uluköy olmak üzere toplam altı köyde bu ürünün yetiştirildiği tahrir kayıtlarından tespit edilmektedir. Bu tarihte en çok arpa üretiminin sırasıyla Uluköy ve Kargakayası köylerinde yapılmaktaydı. 1554'te Karaçukur köyünde bakla ve mercimek üretimi yanında nohut üretimi de yapıldığı kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Bu tarihte nohut üretiminin 200 kile, birlikte yazılan bakla ve mercimek üretiminin de 20 kile olduğu tespit edilmektedir¹⁴².

¹⁴² BOA, *TD*, nr. 288, s. 566.

Tablo VII: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde Hububat ve Bakliyattan Alınan Aynî Öşrün Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Köyler	Dıhn-Erzen (Darı)				Hinta-Gendüm (Buğday)				Kaplucu (Kapçıklı Buğday)				Şa'ir (Arpa)				Bakla, Mercimek ve Nohut			
	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583	1486	1515	1554	1583
	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>	<i>Kile</i>
Akçakilise	0	30	62	90	0	15	0	0	0	0	0	0	0	15	0	0	0	0	0	0
Akçal	0	0	0	0	0	0	0	200	0	0	0	10	0	0	0	114	0	0	0	0
Alayundlu	175	310	487	276	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ara	0	0	10	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arkköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arpacı	0	0	0	55	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	55	0	0	0	0
Avcılı	0	273	233	148	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Beşir	0	0	0	0	0	0	55*	90	0	0	0	0	0	0	0	30	0	0	0	0
Beytarlası	0	0	0	20	0	0	0	112	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çarçur	0	0	0	0	0	0	0	90	0	0	0	0	0	0	0	41	0	0	0	0
Elmacık	0	0	0	0	0	0	5	193	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0
Gelevera	0	0	0	0	0	0	0	95	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0
Gönderi	0	0	0	0	0	0	0	15	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0
Harid	0	0	32	0	0	0	0	90	0	0	0	0	0	0	20	10	0	0	0	0
Harşit	25	40	58	161	0	10	53	0	0	0	0	40	0	27	20	100	0	0	0	0
Karaçukur	0	0	0	0	0	15	25	20	0	0	0	70	0	15	0	30	0	5	22	2
Karadere	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15***	0	0	0	0
Karakaya	0	75	87	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kargakayası	0	0	0		0	0	58	120	0	0	0	0	0	0	40	100	0	0	0	0

				0															
Kılan	0	0	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	50	0	0	0
Kızılcadam	0	0	0	40	0	0	0	100	0	0	0	100	0	0	0	40	0	0	0
Kızılelma	0	20	70	40	0	20	10	56	0	0	0	0	0	20	21	40	0	0	0
Kilyarı	0	40	21	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kozluca	0	0	0	0	0	0	0	30	0	0	0	100	0	0	0	20	0	0	0
Küçük Harid	0	0	0	0	0	0	0	80	0	0	0	0	0	0	0	24	0	0	0
Manastır	0	0	10	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sarıbaba	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0
Söğüdüni	0	0	225**	0	0	0	0	18	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0
Taşlıköy	0	0	0	0	0	0	5	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tilkicik	0	0	0	100	0	0	0	50	0	0	0	0	0	0	0	47	0	0	0
Törnük	0	0	32	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0
Uluköy	0	0	0	10	0	0	15	40	0	0	0	0	0	0	120	10	0	0	0
Mezra-i Çamçukuru	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C. Zaviye-i Menteşe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C. Zaviye-i Taşlıca	0	0	0	20	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	25	0	0	0
Bedreme Kalesi	0	5	20	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	0	0	0
TOPLAM	200	793	1347	1086	0	45	226	1649	0	0	0	320	0	77	229	811	0	5	22

* Alaca mezarasının hâsılı 5 akça olup buraya dâhil edildi.

** Erzen ve Kendüm öşrü birlikte yazılmıştır.

*** Alef ve rusum-ı sayır olarak 150 akça yazıldı

1554'te vadi dâhilinde hububattan 18.020 kile ve bakliyattan da 220 kile olmak üzere toplam 18.240 kile tarım ürünü elde edilmekteydi. Bu ürünün %12.55'ini (2290 kile) arpa, %12.39'unu (2260 kile) buğday, %73.84'ünü (13470 kile) darı, %1.20'sini (240 kile) bakla, mercimek ve nohut teşkil etmekteydi¹⁴³. 18.240 kilelik tarım ürünü 467.965 kg'a karşılık gelmektedir. Bu tarihte vadi nüfusu 2832 kişi olup¹⁴⁴, kişi başına yılda 165 kg hububat ve bakliyat düşmekteydi.

1583'te darı, buğday ve arpanın yanında kapluca (kapçıklı buğday) üretiminin de yapıldığı tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Kapçıklı buğdayın Akçal, Harid, Karaçukur, Kızılcadam ve Kozluca köylerinde üretildiği görülmektedir¹⁴⁵. Bu tarihte hemen hemen her köyde tarım üretimi yapıldığı vergi kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Nitekim Tablo VII'de görüldüğü gibi darı üretimi 15 köy ve bir zaviyeye ait tarım alanında, buğday üretiminin 22 iskân biriminde, arpa üretiminin yine aynı şekilde 22 yerleşim biriminde yapıldığı tespit edilmektedir. Bakla ve mercimek üretiminin de daha önceki tarihlerde görüldüğü gibi yalnız Karaçukur köyünde yapılmaktaydı¹⁴⁶. 1554'te bu köyde yapılan nohut üretiminin 1583'te yapılmadığı ya da vergi alınacak düzeyde bir üretimin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

1583 yılı tahrir kayıtlarına göre, Harşit Vadisi dâhilinde 38.680 kilelik tahıl ürünü elde edilmekteydi. Bu ürünün %20.96'sını (8110 kile) arpa, %42.63'ünü (16490 kile) buğday, %28.07'sini (10860 kile) darı, %8.27'sini (3200 kile) kapçıklı buğday, %0.05'ini (20 kile) de bakla ve mercimek teşkil etmekteydi. 38680 kileden teşekkül eden hububat ve bakliyat ürünleri 992.373 kg'a karşılık gelmekteydi. Bu tarihte vadinin tahmini nüfusu 6889 kişi olup¹⁴⁷, kişi başına yılda yaklaşık 145 kg tahıl ürünü düştüğü hesaplanmaktadır.

¹⁴³ Tablo: VIII.

¹⁴⁴ Hanefi Bostan, "Harşit Vadisi'nde Yerleşme ve Nüfus", s. 55, 58-59.

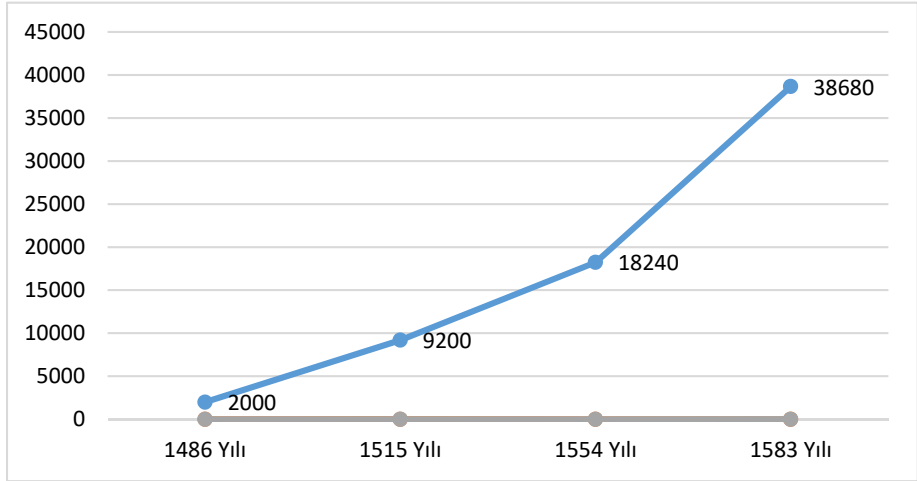
¹⁴⁵ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 82b, 105b, 109a, 128a, 128b.

¹⁴⁶ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 82b.

¹⁴⁷ Hanefi Bostan, "Harşit Vadisi'nde Yerleşme ve Nüfus", s. 57, 58-59.

d. Hububat Üretim Kapasitesi

Harşit Vadisi dâhilinde 1486 yılında 2000 kile hububat üretilirken, 1515'te üretim 9.200 kileye, 1554'te 18.240 kileye, 1583'te de 38.680 kileye çıkarak yaklaşık bir asırda üretim kapasitesi %1834 yani yaklaşık on sekiz misli büyümüş bulunmaktadır. Buğday ve arpa üretiminin genelde vadinin yüksek kesimlerindeki yayla konumundaki köy iskân birimlerinde yapıldığı tespit edilmektedir¹⁴⁸.

Grafik-9: 1486-1583 Yıllarında Hububat Üretimi

¹⁴⁸ Bk. Tablo: VII.

Tablo VIII: XV. ve XVI. Asırlarda Harşit Vadisi'ndeki İşkân Birimlerinde Hububat ve Bakliyat Üretim Miktarı

Mahsuller	1486 Yılı			1515 Yılı			1554 Yılı			1583 Yılı		
	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı	Öşr Yekûnü (Kile)	Üretim Yekûnü (Kile)	Kg Olarak Karşılığı
Arpa	0	0	0	77	770	19755	229	2290	58752	811	8110	208070
Buğday	0	0	0	45	450	11545	226	2260	57983	1649	16490	423067
Darı	200	2000	51312	793	7930	203452	1347	13470	345586	1086	10860	278624
Kapçıklı Buğday	0	0	0	0	0	0	0	0	0	320	3200	82099
Bakla, Mercimek ve Nohut	0	0	0	5	50	1283	22	220	5644	2	20	513
TOPLAM	200	2000	51312	920	9200	236035	1824	18240	467965	3849	38680	992373

c. Hububat Ürünlerinin Tahrir Kıymeti

Harşit Vadisi'nde bulunan yerleşim yerlerindeki tarım alanlarında Trabzon sancağının diğer idari birimlerinde olduğu gibi 1486'da darının (dihn-erzen) bir kilesinin tahrir kıymeti 4 akça idi¹⁴⁹. 1515 ve 1554'te 8 akça, 1583'te ise 10 akça olduğu yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır¹⁵⁰. 1486 yılında vadi dâhilinde bakla, mercimek, nohut, buğday, kapçıklı buğday ve arpa üretimi yapılmamakta, yapılıyorsa da vergi alınacak düzeyde bulunmamaktaydı. Bu ürünlerin tahrir kıymeti sancağın diğer birimlerindeki rakamlar esas alınarak değerlendirmeye alınmıştır. Buna göre 1486'da bakla ve mercimeğin tahrir kıymeti 10 akça, buğdayın 6 akça, kapçıklı buğdayın 4 akça, arpanın da 5 akça olduğu görülmektedir¹⁵¹. Nohudun 1486'daki tahrir kıymeti belirtilmemekle birlikte, 1554 tarihli kayıtlarda 7 akça olduğu tespit edilmektedir¹⁵². 1515-1554 yıllarında tahrir kıymetlerinin değişmediği görüldüğünden 1515'te nohudun kilesinin tahrir kıymeti 7 akça, 1486'da da 5 akça olarak ele alınmıştır. 1583'te nohut vadi dâhilindeki kayıtlarda yer almamakla birlikte¹⁵³, kıyasen tahrir kıymeti 10 akça olarak hesaplanmıştır.

1486'da buğdayın (hınta-gendüm) tahrir kıymeti 6 akça¹⁵⁴, 1515 ve 1554 tarihlerinde 8 akça¹⁵⁵, 1583'te de 12 akça idi¹⁵⁶. Arpanın (şa'ir) tahrir kıymeti 1486 yılında 5 akça¹⁵⁷, 1515-1554 yıllarında 7 akça¹⁵⁸, 1583'te de 10 akça olduğu görülmektedir¹⁵⁹. Kapçıklı buğday (kapluca) yalnız 1583 tarihli

¹⁴⁹ Trabzon sancağı dâhilinde bir kile dihnin (darının) tahrir kıymetinin 1486 yılında 4 akça olduğuna dair bk. BOA, *MAD*, nr. 828, s. 28, 29, 511, 691, 692.

¹⁵⁰ BOA, *TD*, nr. 52, s. 710, 715, 730, 733, 735, 748, 752; BOA, *TD*, nr. 288, s. 575, 578, 624, 628, 649, 653; TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 77a, 80a, 91a, 92b, 93b, 94b, 95a, 101b, 103a, 105b, 114b, 116a, 124b, 125a, 127a, 128b, 129a, 130b.

¹⁵¹ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 28, 29, 31, 33, 34, 36, 78, 80, 81, 87, 91, 93, 94, 98, 103, 106, 108, 511, 512, 513, 514, 517, 518, 532, 537, 692.

¹⁵² BOA, *TD*, nr. 288, s. 566.

¹⁵³ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 83a.

¹⁵⁴ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 28, 29, 512 ve muh. sy.

¹⁵⁵ BOA, *TD*, nr. 52, s. 710, 715, 718, 733; BOA, *TD*, nr. 288, s. 566, 570, 592, 636, 649, 651.

¹⁵⁶ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 83a, 109a, 113b, 115a, 127a, 129a.

¹⁵⁷ BOA, *MAD*, nr. 828, s. 28, 29, 512.

¹⁵⁸ BOA, *TD*, nr. 52, s. 710, 715, 733, ; BOA, *TD*, nr. 288, s. 570, 592, 624, 649, 651.

¹⁵⁹ TK. KKA, *TD*, nr. 43, s. 93b, 109a, 113b, 115a, 127a.

kayıtlarda yer almakta ve tahrir kıymeti de 10 akça olduğu yapılan hesaplamalardan ortaya çıkmaktadır¹⁶⁰. Kaplucanın tahrir kıymetinin 1486 yılında 4 akça, 1515-1554 yıllarında 8 akça olduğu tespit edilmektedir¹⁶¹.

Bu verilerden hareketle 1486-1583 yılları arasındaki yaklaşık bir asırlık dönemde enflasyonun %100 arttığını söylemek mümkündür.

Tablo IX: XV. ve XVI. Asırlarda Harşit Vadisi'nde Hububat ve Bakliyatın Tahrir Kıymetleri

Mahsuller	1486	1515	1554	1583
	Akça	Akça	Akça	Akça
Bakla ve Mercimek	10	15	15	15
Dıhn-Erzen (Darı)	4	8	8	10
Hınta-Gendüm (Buğday)	6	8	8	12
Kapluca (Kapçıklı Buğday)	4	8	8	10
Nohut	5	7	7	10
Şa'ir (Arpa)	5	7	7	10

f. Hububat Ürünlerinden Alınan Verginin Aynî ve Nakdî Değeri

Trabzon Sancağı Kanunnâmesinde yer alan: "livâ-i mezbûr kurâsının sınırları mahlût olub mümtâz ve mu'ayyen sınırları olmamağın herkes ra'iy-yetlü ra'iyyetin ta'sîr idermiş, girü ber-karâr-ı sâbık kadîmden olıgeldüğü üzere ta'sîr ideler" hükmünden anlaşılacağı gibi bu sancakta yetiştirilen ürünlerden 1/10 oranında vergi alınmaktaydı¹⁶². Dolayısıyla tahrir defterlerine kaydedilen aynî ve nakdî vergi gelirleri hâsılları, yapılan üretimin onda birine tekabül etmekteydi.

¹⁶⁰ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 83a, 105b, 109a, 128a, 128b.

¹⁶¹ BOA, MAD, nr. 828, s. 512, 517, 535; BOA, TD, nr. 52, s. 60, 72, 92, 131, 162, 194, 254, 313; BOA, TD, nr. 288, s. 665, 669, 683, 699.

¹⁶² TK. KKA, TD, nr. 29, s. 4a.

Harşit Vadisi'nde tarımla uğraşan halk 1486 yılında elde ettiği 2000 kilelik tahıl ürününün 200 kilesini vergi olarak vermekteydi. Bu 200 kilelik tahılın nakdi değeri 888 akçaya tekabül ediyordu. 1515'te 920 kile tahıl ve bakliyat ürünü olarak vergi verilmekte olup, bunun nakdi kıymeti 7309 akça idi. 1554'te tahıl üretiminin 1824 kilesi vadi dâhilinde vergi olarak alınmaktadır. Bunun nakdi değeri de 11724 akça idi. 1583'te üretilen 38680 kilelik hububatın 3849 kilesi vergi olarak alınmakta ve bu da 41.257 akça nakdi değere karşılık gelmekteydi¹⁶³.

Tablo X: XV. ve XVI. Asırlarda Harşit Vadisi'ndeki Yerleşim Yerlerinde Hububat ve Bakliyattan Alınan Verginin Nakdi Değeri

Mahsuller	1486	1515	1554	1583
	Akça	Akça	Akça	Akça
Bakla ve Mercimek	0	45	20	30
Dıhn-Erzen (Darı)	800	6344	8773	11116
Hınta-Gendüm (Buğday)	0	480	1364	18956
Kapluca (Kapçıklı Buğday)	0	0	0	3200
Nohut	0	45	140	0
Şa'ir (Arpa)	0	440	1427	7955
TOPLAM	800	7309	11724	41257

D. Harşit Vadisi'nde Bağcılık, Meyvecilik ve Sebzecilik

1486 tarihli tahrir kayıtlarında Harşit Vadisi'nde meyve yetiştirilip yetiştirilmediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Alayundlu köyüne ait bahçe kaydı bulunması ve yetiştirilen ürünlerden yılda 150 akçalık vergi

¹⁶³ Bk. Tablo: VIII; Tablo: X.

alınması¹⁶⁴ önem taşımaktadır. Bahçelerde ne yetiştirildiği belirtilmemekle beraber, buralarda sebze yanında çeşitli meyvelerin de yetiştirildiği düşünülmektedir.

1515'te vadi dâhilinde üzüm (engür), ceviz gibi meyvelerin yanında adı belirtilmeyen muhtelif meyvelerin de yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Üzümün daha çok Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Harşit, Karakaya, Kızılelma ve Kilyarı köylerinde üretildiği görülmektedir¹⁶⁵. Bu tarihte yetiştirilen üzüm-den 1315 akça vergi alındığı, dolayısıyla 13.150 akça değerinde ürün elde edildiği tespit edilmektedir. Ceviz üretimi de aynı köylerde yapılmaktaydı. Cevizden alınan öşrün 250 akça olduğu, dolayısıyla vadi dâhilinde 2500 akçalık bir üretim yapıldığı anlaşılmaktadır.

Üzüm ve ceviz dışındaki muhtelif meyvelerden alınan vergi, tahrirlere "*öşr-i meyve*" olarak kaydedilmiştir. 1515 yılında meyve öşrü yukarıda belirtilen köylere ilaveten Karaçukur köyünden de alınmaktaydı. Muhtelif meyvelerden alınan verginin 853 akça olduğu tespit edilmektedir. Vergi alınan muhtelif meyvelerin önemli bir bölümünü kiraz, fındık, armut, elma ve erik gibi meyvelerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.

1515 yılında Harşit Vadisi'nde meyvelerden alınan toplam öşrün 2418 akçadan oluştuğu, bunun da 24.180 akça değerinde bir üretime karşılık geldiği hesaplanmaktadır.

1554 tarihinde 1515'te olduğu gibi üzüm, ceviz ve muhtelif meyvelerden vergi alınmaktaydı. Bu tarihte meyvelerden alınan vergi kalemlerine "*öşr-i şıra*" da dâhil olmuştur. Şıra, üzüm-den elde edilmekte ve "*sabur*" denilen ölçü birimi ile hesaplanmaktaydı. Bir sabur 53,880 litreye tekabül etmekteydi¹⁶⁶. Şıra üretiminin sadece Alayundlu köyünde yapıldığı tespit edilmektedir. Burada üretilen şiradan yılda 150 akça vergi alındığı görülmektedir¹⁶⁷. Şıranın bir saburunun tahrir kıymeti 1554 ve 1583 yıllarında 20 akça idi¹⁶⁸. Buna göre 1554 'te Alayundlu köyünde üretilen şıranın 75 sabur olduğu ve

¹⁶⁴ BOA, MAD, nr. 828, s. 65, 717.

¹⁶⁵ Bk. Tablo: XI.

¹⁶⁶ Nicoara Beldiceanu, "Le Monastère De La Théosképastos a la Lumière D'un Recensement Ottoman de Trebizonde", *Byzantion*, LV, Brüksel 1985, s. 275.

¹⁶⁷ BOA, TD, nr. 288, s. 573.

¹⁶⁸ Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 500.

bunun 7,5 saburunun nakdi değerinin vergi olarak alındığı ortaya çıkmaktadır. 75 sabur şıranın 4041 litreye karşılık geldiği hesaplanmaktadır.

1554'te Harşit Vadisi'nde şıranın dışında, üzümünden de vergi verildiği ve bu verginin sadece Avcılu köyünden 500 akça olarak alındığı görülmektedir. Ayrıca bu köyden "*resm-i bağ*" adıyla 210 akçalık bir vergi daha alındığı tespit edilmektedir¹⁶⁹. Harşit köyünde bulunan iki ayrı bağ ve bahçeden de toplam 230 akça vergi alınmaktaydı¹⁷⁰.

Ceviz öşrü; Avcılu, Harid ve Söğüdöni köylerinden alınmaktaydı. Bu tarihte toplam 1291 akça vergi öşrü verilmekte ve bunun büyük bir bölümünün (%81.33) Söğüdöni köyünden sağlandığı kayıtlardan ortaya çıkmaktadır.

Tablo: XI'de görüldüğü gibi toplam 15 yerleşim birimindeki bahçelerde üretilen üzüm ve ceviz dışındaki muhtelif meyvelerden toplam 1861 akça vergi alınmaktaydı. Bu tarihte vadi dâhilinde yetiştirilen meyvelerden elde edilen ürünün 3802 akçalık kısmı vergi olarak toplanmaktaydı.

1583 tarihinde Harşit Vadisi'nde üzümünden elde edilen şıradan yılda 3494 akça değerinde vergi verildiği tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Üretilen şıranın 1747 sabur olduğu ve bunun da 94.130 litreye tekabül ettiği hesaplanmaktadır. Şıranın Alayundlu, Avcılu, Harşit, Törnük ve Taşlıca yerleşim birimlerinde üretildiği tespit edilmektedir. Üretilen şıranın %86.43'ü Alayundlu köyünde elde edilmekteydi. Bu tarihte şıranın dışında üzüm vergi alındığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca Harşit köyünde bulunan iki ayrı bağ ve bahçeden yılda toplam 910 akça vergi alınmaktaydı¹⁷¹.

1583'te vergi alınacak düzeyde ceviz üretiminin sadece Avcılu köyünde yapıldığı ve yılda 260 akça vergi alındığı görülmektedir¹⁷². Bu tarihte muhtelif meyvelerden alınan öşrünün toplam 1878 akça olduğu hesaplanmaktadır. Muhtelif meyvelerden verginin Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Beşir, Çarçur, Gelevera, Harşit, Karakaya, Kızılelma, Manastır, Söğüdöni ve Taşlıca köylerinden alınmaktaydı. Taşlıca köyünde muhtelif meyvelerden

¹⁶⁹ BOA, TD, nr. 288, s. 653.

¹⁷⁰ BOA, TD, nr. 288, s. 650.

¹⁷¹ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 93b.

¹⁷² TK. KKA, TD, nr. 43, s. 102b.

alınan öşür, ceviz ve fındık öşrü ile birlikte yazılmıştır¹⁷³. Bu köydeki muhtelif meyve, ceviz ve fındıktan toplam 20 akça vergi alınmaktaydı. Kayıtlardan en çok meyve öşrünün Alayundlu köyünden (982 akça), en az da Gelevera (10 akça) ve Taşlıca (20 akça) köylerinden alındığı tespit edilmektedir.

Bu bilgilerden XVI. yüzyılda Harşit Vadisi'nin yayla konumundaki iskân birimlerinin bulunduğu alanların önemli bir kısmında vergi alınabilecek düzeyde meyve yetiştirildiği ortaya çıkmaktadır.

Harşit Vadisi'nde meyveciliğin yanında 1583'te sebzeciliğin de küçümsemeyecek düzeyde olduğu toplam 24 köyde alınan bostân öşründen anlaşılmaktadır. Akçakilise, Ara, Karaçukur, Kızılelma, Manastır, Sarıbaba ve Tilkicik iskân birimlerinde yaşayan halktan, diğer köyler halkından farklı olarak "*resm-i bostân*" vergisi alınmaktaydı. "*Resm-i bostân*" raiyyet vergisi olduğu için bu vergi raiyyet rüsumu bölümünde değerlendirilmiştir. Ancak Avcılu köyünden hem "*öşrü bostân*" (5 akça) ve hem de "*resm-i bostân*" (120 akça) alınmaktaydı¹⁷⁴. Bostân öşrü, Avcılu köyünün Müsellemler Cemaati bölümünde kaydedildiği tespit edilmektedir. Bu durum tahrir kâtibinin hatasından kaynaklanmıyorsa köyden iki ayrı verginin de alındığı ortaya çıkmaktadır.

1583'te Harşit Vadisi'ndeki 24 köyden toplam 916 akça bostân öşrü alınmaktaydı¹⁷⁵. Arkköy, Gelevera, Karadere ve Taşlıköy'den bu verginin alınmaması, buralarda sebzecilik yapılmadığını ya da vergi alınacak düzeyde bir üretimin olmadığını göstermektedir. Tablo: XI' deki verilerden sebzeciliğin daha çok Alayundlu ve Harşit köylerinde geliştiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte sebze üretiminden alınan verginin toplam vergiye oranı %0.97 nispetinde idi.

¹⁷³ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 130b.

¹⁷⁴ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 102b.

¹⁷⁵ Bk. Tablo XI.

Tablo XI: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'ndeki İskân Birimlerinde Meyvelerden Alınan Vergiler

Yerleşim Yerleri	Öşr-i Şıra			Öşr-i Engür			Öşr-i Ceviz			Öşr-i Meyve			Öşr-i Bostan		
	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1515 Yılı	1515 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça	Akça
Akçakilise	0	0	0	30	30	30	15	0	0	30	106	136	0	0	0
Akçal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	47
Alayundlu	0	150	3020	245	245	245	100	0	0	245	689	982	0	0	308
Ara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0
Arkköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arpacı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19
Avcılı	0	0	400	408	408	408	85	160	260	408	207	50	0	0	5
Beşir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	56	0	0	29
Beytarlası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	40
Çarçur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	60	0	0	20
Elmacık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	12
Gelevera	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0
Gönderi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12
Harid	0	0	0	0	0	0	0	81	0	0	72	0	0	0	20
Harşit	0	0	25	35	35	35	10	0	0	35	63	39	0	0	126
Karaçukur	0	0	0	20	20	20	0	0	0	20	20	0	0	0	0
Karadere	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Karakaya	0	0	0	55	55	55	5	0	0	55	146	45	0	0	64

Kargakayası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	26
Kılan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15
Kızılcaadam	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10
Kızılelma	0	0	0	30	30	30	15	0	0	30	60	286	0	0	0
Kilyarı	0	0	0	30	30	30	20	0	0	30	39	0	0	0	10
Kozluca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	25
Küçük Harid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19
Manastır	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	29	0	0	4
Sarıbaba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Söğüdöni	0	0	0	0	0	0	0	1050	0	0	0	35	0	0	28
Taşlıköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	0	0	0	0
Tilkicik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Törnük	0	0	34	0	0	0	0	0	0	0	170	0	0	0	12
Uluköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	220	0	0	0	15
Mezra-i Çamçukuru	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Şeyh Menteşe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Taşlıca	0	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	20*	0	0	20
Bedreme Kalesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	30	130	0	0	30
TOPLAM	0	150	3494	853	853	853	250	1291	260	853	1861	1878	0	0	916

* Öşr-i ceviz, fındık ve sayir meyve birlikte yazıldı.

E. Harşit Vadisi'nde Kendir Üretimi ve Değirmenler

XV. asırda Harşit Vadisi'nde kendir üretildiğine ve bölge dâhilinde değirmenler bulunduğu dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

a. XVI. Yüzyılda Kendir Üretimi

XVI. yüzyıla gelince bu dönemde bir endüstri bitkisi olarak kendirin var olduğu tespit edilmektedir. 1515 tarihli tahrirde "*öşr-i kettân*" ve "*öşr-i kendir*", 1554 tarihli tahrirde "*resm-i kendir*" ve "*öşr-i kettan*", 1583 tarihli defterde de "*resm-i kettan*", "*öşr-i kettan*" ve "*öşr-i kendir*" olarak kaydedilmektedir. Keten tohumundan çeşitli ev ilaçları yanı sıra, bazı bölgelerde bundan yağ üretilerek yemeklerde kullanıldığı ve kendirden de daha çok ip, urgan ve keten bezi imal edildiği ve bu malzemelerden bir bölümünün gemi sanayinde kullanıldığı bilinmektedir¹⁷⁶.

1515 yılında kendirin Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Harşit, Karaçukur, Karakaya, Kızılelma ve Kilyarı köylerinde istihsal edildiği tespit edilmektedir¹⁷⁷. Kendir üretiminin 1554'te Avcılu, Harid ve Karaçukur köylerinde¹⁷⁸, 1583'te de Akçakilise, Avcılu, Beytarlası, Karaçukur, Kızılcadam, Kozluca, Küçük Harid, Sarıbababa ve Tilkicik köylerinde yapıldığı görülmektedir¹⁷⁹. 1515'te 8 yerleşim biriminde kendir üretilirken, 1554'te bu sayı 3 köye düşmüş ve 1583'te de 9 köye yükselmiştir. 1515'te en çok kendir üretimi Alayundlu köyünde yapılırken, daha sonraki tarihlerde yapılmadığı kayıtlardan ortaya çıkmaktadır.

1515'te vadi dâhilinde üretilen kendirden 844 akça vergi alınırken, bu verginin 1554'te 435 akça, 1583'te de 283 akçaya düştüğü görülmektedir¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Huricihan İslamoğlu - İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, trc. Sabri Tekay, İstanbul 1991, s. 190; Hikmet Gürçay, "Urgan ve Urgancılık", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (=TED), Sayı 11 (Ankara 1969), s. 13-26; Mehmet Taşdemir, "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 8, İstanbul 2003, s. 18, 19-20; M. Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Sinop Tersanesi İçin Canik Sancağından Malzeme Temini", *Geçmişten Geleceğe Samsan*, Samsun 2006, s. 242, 243.

¹⁷⁷ BOA, TD, nr. 52, s. 710, 715, 718, 730, 733, 734, 735, 746, 747, 748, 752.

¹⁷⁸ BOA, TD, nr. 288, s. 566, 624, 653.

¹⁷⁹ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 80a, 83a, 102b, 116a, 128b, 128a, 129a.

¹⁸⁰ Bk. Tablo: XII.

Tablo XII: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde Kendir ve Değirmenlerden Alınan Verginin Miktarı

Yerleşim Yerleri	Öşr-i Kendir			Asiyab (Değirmen)					
	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	Değirmen Sayısı			Hâsıl		
	Akça	Akça	Akça	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı	1515 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
Akçakilise	25	0	50	1	0	1	20	0	20
Akçal	0	0	0	0	0	3	0	0	72
Alayundlu	400	0	0	1	3	2	20	60	40
Ara	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arkköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arpacı	0	0	0	0	0	1	0	0	18
Avcılı	210	311	49	1	1	2	20	20	40
Beşir	0	0	0	0	0	2*	0	0	20
Beytarlası	0	0	45	0	0	1	0	0	20
Çarçur	0	0	0	0	0	2	0	0	72
Elmacık	0	0	0	0	0	1	0	0	25
Gelevera	0	0	0	0	0	2	0	0	30
Gönderi	0	0	0	0	0	1	0	0	36
Harid	0	144	0	0	0	1	0	0	36
Harşit	36	0	0	0	0	0	0	0	0
Karaçukur	50	30	50	0	0	5	0	0	140
Karadere	0	0	0	0	0	2	0	0	28
Karakaya	48	0	0	1	1	0	20	20	0
Kargakayası	0	0	0	0	0	1	0	0	20
Kılan	0	0	0	0	0	1	0	0	20
Kızılcaadam	0	0	17	0	0	1	0	0	36
Kızılalma	35	0	0	1	1	1	20	20	20
Kilyarı	25	0	0	0	0	1	0	0	10
Kozluca	0	0	20	0	0	1	0	0	20
Küçük Harid	0	0	33	0	0	1	0	0	20
Manastır	0	0	0	1	1	1**	20	20	0

Sarıbaba der- yaylak	0	0	4	0	0	0	0	0	0
Söğüdüni	0	0	0	0	0	3	0	0	58
Taşlıköy	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tilkicik	0	0	15	0	0	1	0	0	40
Törnük	0	0	0	0	0	1	0	0	10
Uluköy	0	0	0	0	0	1	0	0	36
Mezra-i Çamçukuru	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Şeyh Menteşe	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bedreme Kalesi	15	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	844	435	283	6	7	40	120	140	887

*Değirmenlerden biri haraptır.

**Bu değirmen haraptır.

Harşit Vadisi dâhilinde istihsâl edilen kendirin aynî yekünü batman üzerinden hesaplanmıştır. Kendirin üretim kapasitesi hesaplanırken bir batman 23 kg olarak ele alınmıştır¹⁸¹. 1515 ve 1554 yıllarında bir batmanın kendiri 5 akça, 1583'te de 7 akça olarak kabul edilmiştir. Buna göre vadi dâhilinde 1515'te 1690 batman (38.870 kg), 1554'te 870 batman (20.010 kg), 1583'te de 400 batman (9.200 kg) kendir üretildiği hesaplanmaktadır¹⁸².

Tablo XIII: XVI. Asırda Bugünkü Harşit Vadisi'nde Kendirden Alınan Öşrün Miktarı, Üretim Yekünü ve Kg Olarak Karşılığı

Yıllar	Öşr Yekünü (Batman)	Üretim Yekünü (Batman)	Kg Olarak Karşılığı
1515 Yılı	169	1690	38870
1554 Yılı	87	870	20010
1583 Yılı	40	400	9200

*1515 ve 1554 yıllarında bir batman kendirin kıymeti 5 akça, 1583 yılında da 7 akça olarak ele alınmıştır.

¹⁸¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 511.

¹⁸² Bk. Tablo: XIII.

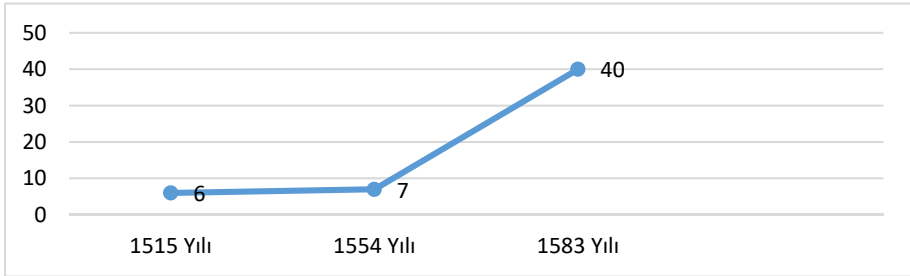
b. Harşit Vadisi'nde Değirmenler

Harşit Vadisi'nde teknik işletmelere gelince, bunlar köylerde bulunan değirmenlerdir. Bu değirmenlerde tahıl ürünleri öğütülmekteydi. 1486 yılında vadi dâhilinde değirmen kaydına rastlanmamaktadır.

1515 yılında vadi dâhilinde 6 değirmen, 1554'te 7 değirmenin kaydı yanında 1583'te 40 değirmenin kaydı bulunmaktaydı. 1515'te Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Karakaya, Kızılelma ve Manastır köylerinde beşi şahıslara ve biri de halkın ortak malı olmak üzere toplam 6 değirmen kaydı bulunmakta ve bunlar işletmeye verilerek her bir değirmenden yıllık 20 akça icare alınmaktaydı¹⁸³.

1554'te 7 değirmenden üç adeti Alayundlu köyünde (değirmenlerden biri iki kıta), birer tanesi de Avcılu, Karakaya, Kızılelma ve Manastır köylerinde bulunmaktaydı¹⁸⁴. Değirmenlerin her birinin icaresi 20'şer akça idi.

1583 yılı tahrir kayıtlarına göre vadi dâhilinde 40 değirmen bulunmakta, bunların 20 adeti şahıslara, geri kalanı da köyün ortak malı idi. Değirmenlerin yıllık icarları kapasitelerine göre değişiklik göstermekteydi. Yıllık icarı 10 akça olan değirmenler bulunduğu gibi, yıllık icarı 36 ve 40 akça olan değirmenlerde bulunmaktaydı¹⁸⁵. Beşir köyünde bulunan iki değirmenden biri ve Manastır köyünde bulunan tek değirmen harap durumdaydı¹⁸⁶. Buna göre çalışır vaziyette 38 değirmenin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Grafik-10: 1515 -1583 Yıllarında Değirmenlerin Artış Çizelgesi

¹⁸³ BOA, TD, nr. 52, s. 627, 710, 715, 729, 734, 747.

¹⁸⁴ BOA, TD, nr. 288, s. 573, 591, 627, 645, 653.

¹⁸⁵ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 95a, 101b, 115a, 116a, 128b.

¹⁸⁶ TK. KKA, TD, nr. 43, s. 113b, 124b.

1515'te değirmenlerden alınan icar 120 akça iken, 1554'te 140 akça ve 1583'te de 887 akçaya yükseldiği görülmektedir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Harşit Vadisi'nde çalışır vaziyette 38 değirmenin bulunması, tahıl üretiminde kapasitenin büyük oranda arttığını göstermesi yanında, Harşit nehrinden de istifadeye özen gösterildiğini, ayrıca değirmencilikğin bölgede önemli bir iş kolu haline geldiğini ortaya koymaktadır.

F. Harşit Vadisi'nde Hayvancılık, Arıcılık ve Doğancılık

a. Koyun ve Domuz Besiciliği ve Kapasitesi

Harşit Vadisi'nde koyun beslendiği alınan "*resm-i ganem*" ve "*adet-i ağnam*" vergilerinin varlığından ortaya çıkmaktadır. Ancak bu vergi kaydı, vadinin 1486 yılı tahrir kayıtlarında yer almamaktadır. Vadi dâhilinde 1515'te yaklaşık 850 baş koyun, 1554'te 3 bin, 1583'te de 10 bin baş koyunun beslendiği¹⁸⁷, iki koyuna bir akça vergi alınmasından¹⁸⁸ anlaşılmaktadır.

1515 yılında Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Harşit, Karaçukur, Karakaya, Kızılelma ve Kilyarı köylerinde vergi alınacak sayıda koyun beslenmekteydi. Karaçukur köyünde koyunların yanında gayr-i müslimlerin domuz da beslediği alınan "*resm-i hınzır*" vergisinden ortaya çıkmaktadır¹⁸⁹. Gayr-i müslim halkın beslediği hınzırlardan, koyunlarda olduğu gibi iki hınzıra bir akça alındığı düşünülmektedir. Nitekim bazı sancaklarda iki hınzıra bir akça resim alındığı görülmektedir¹⁹⁰. Bu tarihte Karaçukur köyünde koyunlardan 30 akça ve hınzırlardan da 10 akça vergi alındığına göre, köyde 60 baş koyun ve 20 baş domuz beslendiği ortaya çıkmaktadır.

1515'te en çok koyunun Alayundlu, Avcılu ve Kilyarı köylerinde bulunduğu vergi kayıtlarından anlaşılmaktadır.

1554'te Alayundlu, Beşir, Harşit, Karaçukur, Karakaya, Kargakayası, Kızılelma, Kilyarı, Söğüdüni ve Uluköy köylerinde koyun beslenmekteydi. Karaçukur köyünde 24 baş koyundan başka 20 baş domuzun da beslendiği

¹⁸⁷ Bk. Tablo: XIV.

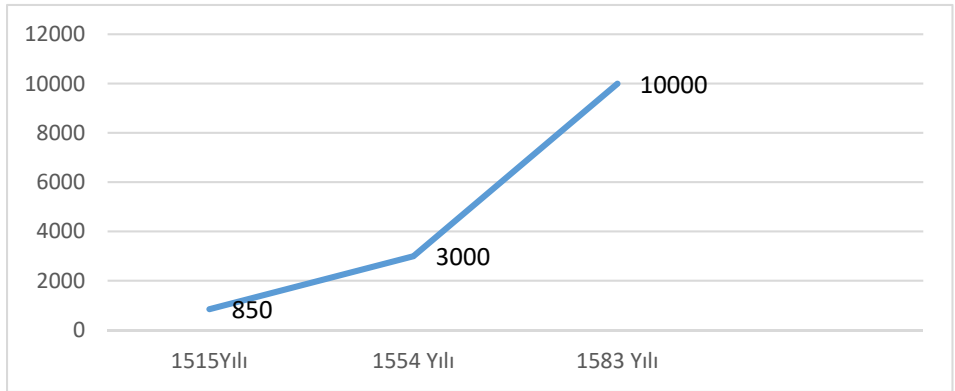
¹⁸⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 152.

¹⁸⁹ BOA, *TD*, nr. 52, s. 710.

¹⁹⁰ Bk. Ö. Lütfi Barkan, *Kanunlar*, I, s. 252, 285, 305.

tespit edilmektedir¹⁹¹. Bu tarihte en çok koyunun sırasıyla Söğüdüni, Alayundlu, Kargakayası, Uluköy ve Beşir köylerinde olduğu vergi kayıtlarından tespit edilmektedir.

XVI. yüzyılda Harşit Vadisi'nde hayvan besiciliğinin ileri düzeyde olduğu çok sayıda koyunun yanında büyük baş hayvanın da beslendiği düşünülmektedir. Nitekim bölgede yaylacılığın revaçta olmasından ve yayla köylerinde çok sayıda çayır kaydından anlaşılmaktadır. 1515 yılında Söğüdüni, Sarıbababa, Gelevera, Tilkicik, Uluköy, Beşir köyleri ile Elmacık, Çarçur, Gönderi mezralarında çayır kayıtları bulunmaktadır¹⁹². 1554'de bu çayır kayıtlarının yanında¹⁹³, Alayundlu köyünde bulunan bir kıta çayırdan 51 akça¹⁹⁴, Elmacık ve Taşlıköy'deki çayırardan 50'şer akça çayır öşrü alınmaktaydı¹⁹⁵.

Grafik-11: 1515 -1583 Yıllarında Koyun Sayısının Artış Çizelgesi

¹⁹¹ BOA, TD, nr. 288, s. 566.

¹⁹² BOA, TD, nr. 52, s. 764-766.

¹⁹³ BOA, TD, nr. 288, s. 614, 624, 630, 651.

¹⁹⁴ BOA, TD, nr. 288, s. 635.

¹⁹⁵ BOA, TD, nr. 288, s. 636.

b. Bal Üretimi

XV. ve XVI. asırlarda Harşit Vadisi'nde "öşr-i asel", "öşr-i küvvâre" ve "resm-i kovan"¹⁹⁶ adıyla arıcılıkla ilgili vergi alındığı görülmektedir. 1486'da yalnız Alayundlu ve Harşit köylerinde, 1515 yılında 8 köyde, 1554'te 10 köyde, 1583 yılında da toplam 16 köyde arıcılık yapıldığı tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.

1486'da en çok balın Alayundlu köyünde, 1515 ve 1554'te Avcılu köyünde, 1583'te de Alayundlu köyünde üretildiği anlaşılmaktadır. 1486 yılında üretilen baldan 160 akça vergi alınırken, 1515'te 674 akça, 1554'te 1101 akça, 1583'te de 2298 akça vergi alındığı görülmektedir¹⁹⁷.

Vadi dâhilinde üretilen balın düşük kapasitede olduğu düşünülmektedir. XV. ve XVI. asırlarda düşük kapasitedeki arı kovanlarından kovan başına bir akça alındığına göre¹⁹⁸, Harşit Vadisi dâhilinde 1486 yılında 160 adet arı kovanı, 1515'te 674 adet, 1554'te 1101 adet ve 1583'te de 2298 adet kovan bulunduğu anlaşılmaktadır.

c. Avcı Kuşları

XV. ve XVI. yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde avcı kuşlarından doğan (baz), atmaca ve şahinlere ait yuvalar bulunmaktaydı. 1486'da Akçakilise köyünde 4, Alayundlu'da 4 ve Harşit köyünde de 3 kıta olmak üzere toplam 11 kıta doğan yuvası kaydedilmiştir. Her doğan yuvasından 50'şer akça olmak üzere toplam 550 akça vergi alındığı görülmektedir¹⁹⁹.

1515 yılında doğan yuvalarının 9 kıt'a, 1554'te de 20 kıt'a, 1583'te de 7 kıta olduğu tespit edilmektedir²⁰⁰. 1515'te her doğan yuvasından 50'şer akça olmak üzere toplam 450 akça vergi alınmaktaydı. 1554'te vadi dâhilinde 13 kıta doğan yuvası bulunmaktaydı. Bunların 4 kıtası Akçakilise köyünde, 2

¹⁹⁶ BOA, MAD, nr. 828, s. 65, 717, 728; B0A, TD, nr. 52, s. 730, 733, 746; BOA, TD, nr. 288, s. 635, 649, 653; TK. KKA, TD, nr. 43, s. 80a, 90a, 129a.

¹⁹⁷ Bk. Tablo: XIV.

¹⁹⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 157; İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 168.

¹⁹⁹ BOA, MAD, nr. 828, s. 717, 728, 740.

²⁰⁰ BOA, TD, nr. 52, s. 614, 616, 698, 720; BOA, TD, nr. 288, s. 589, 590, 631, 632, 641, 643.

kıtası Akçal köyünde, biri “*hâric ez-defter*” olmak üzere 2 kıta yuva Alayundlu köyünde, 1 kıta Avcılu, 3 kıta Harşit ve 1 kıta yuva da Sögüdüni köyünde bulunduğu tespit edilmektedir. Akçakilise köyünde bulunan yuvalardan biri birden fazla kıtadan teşekkül ettiği belirtildiği için bu yuva 2 kıta olarak ele alınmıştır. Bu iki kıtalı doğan yuvasının hâsılı 100 akça, bir yuvanın 250 akça ve bir yuvanın da 100 akça yıllık vergi geliri olduğu belirtildiğinden bu köyün doğan yuvası vergi toplamı 450 akça olarak hesaplanmıştır²⁰¹. Alayundlu köyündeki bir kıta yuvanın hâsılı 50 akça, “*hâric ez-defter*” olarak kaydedilen yuvanın vergisi yazılmamıştır. Ancak köye ait vergi toplamlarının yazıldığı bölümde “*asiyâb-ı baz*” adıyla 10 akçalık vergi yazılmıştır ki²⁰², bu verginin “*hâric ez-defter*” olarak kaydedilen yuvanın vergisi olabileceği düşünüldüğünden Tablo: XIV’te köyün doğan vergi toplamı 60 akça olarak yazılmıştır. Vadideki diğer doğan yuvalarının vergi hâsılları 50’şer akça idi.

1583 yılında Harşit Vadisi köylerinden Akçakilise, Ara, Avcılu, Beşir, Kargakayası, Uluköy ve Gelevera köylerinde birer kıta çakır yuvası bulunduğu tespit edilmektedir²⁰³. Bu tarihte çakır yuvalarının her birinin vergi hâsılı yaklaşık 60 akçaya tekabül etmekte²⁰⁴, dolayısıyla vadide çakır yuvalarından alınan verginin 420 akça olduğu ortaya çıkmaktadır²⁰⁵.

Atmaca yuvalarına gelince; bunların 1486’da kayıtlarına Harşit Vadi-si’nde rastlanmamaktadır. 1515 yılı tahrir kayıtlarına göre vadi dâhilinde biri Akçakilise köyünde, bir diğeri Kızılelma köyünde, üç kıta yuva da Sögüdüni köyünde olmak üzere toplam 5 kıta atmaca yuvası bulunmaktaydı. Atmaca yuvalarının her bir kıtasından 10’ar akça vergi alınmaktaydı²⁰⁶. 1554’te 6 kıta atmaca yuvası bulunmakta ve bunlardan Akçakilise köyünde bulunan bir kıtadan 100 akça, Karakaya köyünde bulunan bir kıta doğan yuvasının hâsılı yazılmamakla birlikte vergi hâsılları bölümündeki toplam-lardan 20 akça olduğu hesaplanmaktadır. Kızılelma köyünde bulunan bir

²⁰¹ BOA, TD, nr. 288, s. 578.

²⁰² BOA, TD, nr. 288, s. 573.

²⁰³ TK. KKA, TD, nr. 29, s. 21a-21b.

²⁰⁴ Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 523.

²⁰⁵ Bk. Tablo: XIV.

²⁰⁶ BOA, TD, nr. 52, s. 710, 715, 766.

kıta ve Söğüdüni köyünde bulunan 3 kıta doğan yuvasının her birinin vergi hâsılı 10 akça olduğu görülmektedir²⁰⁷.

1583 yılı tahrir kayıtlarında Harşit Vadisi'nde faal durumda atmaca yuvaları bulunmamaktaydı. Bunların yerine Karakaya, Gelevera ve Kargakaya köylerinde birer şahin yuvasının olduğu görülmektedir²⁰⁸. Bu şahin yuvalarının her birinin yıllık 150 akça vergi geliri olduğu düşünülmektedir²⁰⁹.

²⁰⁷ BOA, *TD*, nr. 288, s. 578, 591, 614, 644.

²⁰⁸ TK. KKA, *TD*, nr. 29, s. 21b.

²⁰⁹ Bk. Hanefi Bostan, *Trabzon Sancağı*, s. 525.

Karakaya	25	100	124	0	37	96	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	20	1	150
Kargakayası	0	140	140	0	0	76	124	0	0	0	0	0	1	60	0	0	0	0	0	0	0	1	150
Kılan	0	0	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kızılcaadam	0	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kızılelma	25	32	32	0	38	0	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	10	1	10	0	0
Kilyarı	37	23	0	0	50	11	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kozluca	0	0	23	0	0	0	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Küçük Harid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Manastır	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sarıbaba	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Söğüdüni	0	500	303	0	0	74	85	0	0	1	50	1	50	0	0	0	0	3	30	3	30	0	0
Taşlıköy	0	0	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tilkicik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Törmük	0	0	50	0	0	0	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uluköy	0	134	119	0	0	0	120	0	0	0	0	0	1	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Çamçukuru	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Şeyh Menteşe	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zâviye-i Taşlıca	0	0	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bedreme Kalesi	9	26	0	0	18	42	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	422	1460	4927	160	674	1101	2298	11	550	9	450	13	860	7	420	0	0	5	50	6	160	3	450

*Bunların 10'ar akçası domuz vergisidir. **20 akçası domuz vergisidir. ***1583 tarihli tahrirde Atmaca yuvaları kaydı yer almamaktadır. Şahin yuvası vergi hâsılı150 akça olarak ele alınmıştır.

G. Harşit Vadisi'nde Yaşayan Halkın Verdiği Verginin Nakdi Değeri

XV. ve XVI. yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde yaşayan halk, tarımın yanında hayvancılıkla da uğraşmaktaydı. Yeni açılan tarım alanlarıyla nüfusa hayatını devam ettirme imkânı sağlanmıştı. Nitekim XV. asrın sonlarına doğru yaklaşık 900 kişiden oluşan nüfus, hızla büyüyerek XVI. asrın sonlarına doğru bir asırlık dönemde yaklaşık 7000 kişiye yükselmiştir. Bu 7000 kişilik nüfus vadi dâhilinde tarıma ve hayvancılığa dayalı önemli bir ekonomik güç oluşturmuştur.

Nitekim vadi dâhilinde XV. yüzyılın sonlarında halkın oluşturduğu ekonomik potansiyele karşılık 3181 akça vergi verirken bu vergi potansiyeli bir asır sonra 94.250 akçaya yükselmiştir. Bu da yaklaşık 950 bin akçalık bir ekonomik potansiyel demektir. 1486 yılında kişi başına ekonomik potansiyel yaklaşık 37 akçaya tekabül ederken, 1583 yılında kişi başına ekonomik potansiyel 137 akçaya yükselmiştir.

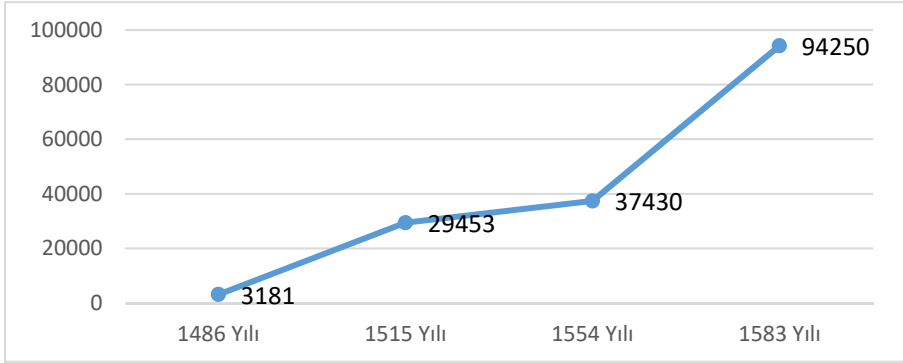
Tablo: XV'te görüldüğü gibi Harşit Vadisi'nde yaşayan halk 1486'da 3181 akça vergi verirken, 1515'te 29.453 akça, 1554'te 37.430 akça ve 1583'te de 94.250 akça vergi verebilecek bir ekonomik potansiyele yükselmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda en çok vergi veren köyler arasında Alayundlu köyü birinci sırayı almaktaydı. 1486 yılında Harşit ikinci sırayı alırken, 1515'te Avcılu, 1554'te Söğüdüni, 1583'te de tekrar Avcılu köyü ikinci sırayı işgal etmiştir. 1486'da Akçakilise köyü vergi potansiyeli bakımından üçüncü sırada yer alırken, 1515'te Uluköy, 1554'te Avcılu, 1583'te de Harşit köyü bu sıralamada yer almıştır.

Tablo XV: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde Reâyâdan Alınan Vergilerin Nakdi Değeri

Yerleşim Yerlerine Göre Reâyâdan Alınan Vergi Hâsılı	1486 Yılı	1515 Yılı	1520 Yılı	1554 Yılı	1583 Yılı
	<i>Vergi Hâsılı (Akça)</i>	<i>Vergi Hâsılı (Akça)</i>	<i>Vergi Hâsılı (Akça)</i>	<i>Vergi Hâsılı (Akça)</i>	<i>Vergi Hâsılı (Akça)</i>
Akçakilise (Arslancık)	375	1365	1370	1498	2000
Akçal der-yaylak	0	950	960	660	4540
Alayundlu (Karaahmetli)	1573	6688	6300	7839	18150
Ara	0	200	200	200	300

Arkköy	0	150	150	200	200
Arpacı n.d. Ayıbükü	0	0	0	100	3000
Avcılı	Hâsıl Yazılmadı*	5262	5000	5000	7400
Beşir der-yaylak	0	500	500	900	2300
Beytarlası	0	0	0	0	2165
Çarçur (Çerçür)	0	500	500	500	2200
Elmacık	0	200	200	200	3000
Gelevera (Gelivera) der-yaylak	0	500	500	500	1600
Gönderi (Gündere)	0	500	500	500	700
Harid der-yaylak	0	800	800	999	2300
Harşit	952	1970	2300	2409	6510
Karaçukur	0	1300	1300	1200	4500
Karadere	0	0	0	0	650**
Karakaya (Ortacami)	121	1412	1380	1818	2035
Kargakayası	0	0	0	1000	3609
Kılan	0	0	0	0	2000
Kızılcaadam	0	0	0	0	3250
Kızılelma	160	1340	1340	832	2700
Kilyarı	0	728	728	477	572
Kozluca	0	0	0	Hâsıl Yazılmadı	3620
Küçük Harid	0	0	0	40	1544
Manastır	0	200	400	200	400
Sarıbaba der-yaylak	0	500	0	0	1000
Söğüdöni (Söğütüli) der-yaylak	0	1500	1500	5560	3450
Taşlıköy	0	0	0	110	600
Tilkicik der-yaylak	0	500	500	1700	2300
Törnük (Törnük)	0	300	300	600	600
Uluköy der-yaylak	0	2000	2000	2000	2000
Mezra-i Çamçukuru nezd-i karye-i Uluköy	0	0	0	0	200
Mezra-i Taşlıca	0	0	0	0	359
Cemaat-ı Zâviye-i Şeyh Menteşe der-karye-i Gelevera	0	0	0	0	Hâsıl Yazılmadı
Cemaat-ı Zâviye-i Taşlıca ki haliya Mescit	0	0	0	0	996
Bedreme (Bedirme) Kalesi	0	388	650	388	1500
TOPLAM	3181	29753	29378	37430	94250

*Muafân-ı Nökeran **Bu hâsılın 50 akçası Sarıçiçek mezrasına aittir.

Grafik-12: 1486 -1583 Yıllarında Halktan Alınan Verginin Artış Çizelgesi

XVII. yüzyıla gelince; bu asırda vadinin ekonomik potansiyelini belirlemede yardımcı olabilecek kaynaklar yeterli değildir. Nitekim XV. ve XVI. asırlarda olduğu gibi bu dönemde Tahrir Defterleri ve benzeri kayıtlar bulunmamaktadır. Bölgenin iktisadî potansiyelini kısmen avâriz hâne kayıtlarıyla belirlemek mümkün olmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte XVII. yüzyılda vadi dâhilinde tarım ve hayvancılık yapıldığı halkın bu tarihte öşür vergisi vermesinden anlaşılmaktadır¹. Ancak tarım ve hayvancılık potansiyelinin ne kadar olduğunu belirlemek mümkün olamamaktadır.

Bununla birlikte avâriz ve nüzül kayıtlarına dayanarak bölgeden alınan verginin bir bölümünü belirlemek imkân dâhilindedir. Nitekim, 1650 yılında Trabzon sancağında avâriz hâne başına 300 akça avâriz vergisi ve 25 akça da mübaşirin maişeti için alınırken, aynı tarihte avâriz hânelerden bedel-i nüzül olarak 300 akça ve mübaşir için 50 akça alınmaktaydı. 1668-1669 yıllarında avâriz hâne başına 400 akça avâriz vergisi ve 50 akça da mübaşir için, aynı tarihlerde avâriz hâne başına bedel-i nüzül 600 akça ve mübaşir için 30 akça alındığı belirtilmektedir². 1683 yılı ve sonrasında avâriz hânelerden 400'er akça avâriz akçası ve mübaşir için 50'şer akça, bedel-i nüzül için avâriz hâne başına 600'er akça ve mübaşirin maişeti için de 30'ar akça vergi tahsil edilmekteydi³.

¹ Turan Açık, *17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, s. 297.

² Kenan İnan, *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon 2013, s. 286-288.

³ Temel Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Trabzon 2011, s. 202.

Buna göre 1650-1651 yıllarında Harşit Vadisi'ndeki yerleşim birimlerinde yaşayan halkın yaklaşık 33 bin akça avâriz ve bedel-i nüzûl vergisi verebilecek bir potansiyele sahip bulunurken, bunların 13 avâriz hânesi derbentçilik, köprücülük, meremmetçilik görevlerinden dolayı bu vergiden muaf tutulmaları nedeniyle bölgeden 24.131 akça avâriz ve bedel-i nüzûl vergisi alındığı ortaya çıkmaktadır. 1683 yılında da vadi dâhilinde 45 avâriz hâne ve 3,5 rub'dan teşekkül eden nüfusun 49.572 akça avâriz ve bedel-i nüzûl vergisi vermesi gerekirken derbentçilik, köprücülük, meremmetçilik görevlerinden dolayı bu vergiden muaf 19 avâriz hâne bulunması bölgeden 29.025 akça avâriz ve bedel-i nüzûl vergisi toplandığını göstermektedir. Bölgeden XVI. yüzyılda alınan öşür ve diğer örfi vergilerin XVII. yüzyılda azalmadığı göz önüne alındığında vadidedeki iskân birimlerinde yaşayan halkın 1 milyon akçalık bir ekonomik potansiyele eriştiğini düşündürmektedir.

S o n u ç

Çepni Türkmenlerinin önemli geçit yerlerinden ve yurtlarından biri olan Harşit Vadisi'nin, XV. ve XVI. asırlarda büyük çapta bir nüfus hareketliliğine ve bunun sonucu yeni iskân alanlarının teşekkül etmesine paralel önemli bir ekonomik gelişme gösterdiği görülmektedir. 1486-1583 yılları arasındaki yaklaşık bir asırlık dönemde vergi hâsıllarının 28,5 kat artması, hububat ve bakliyat üretiminin 2 bin kileden yaklaşık 39 bin kileye yükselmesi, 10 bin baş koyunun beslenmesi ve bölgede ikisi çalışamayacak vaziyette 40 bâb değirmenin bulunması ve XVII. yüzyılda vadideki 26 köyde bulunan 918 hânenin avâriz vergisi verebilecek konumda olması iktisadî canlılığın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Vadi dâhilindeki halkın geçimini tarım ve hayvancılık yaparak sağladığı belirlenmektedir. Yayla konumundaki köylerde buğday tarımının yapıldığı ve buralarda meyve yetiştirildiği önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Yayla konumundaki yerlerin köy iskân birimi statüsü kazandığı ve XVII. yüzyılın sonlarına doğru nüfusun ve ekonomik gelişimin Alayundlu, Avcılu, Akçakılise gibi kıyıya daha yakın yerlerden Uluköy, Karaçukur, Harşit, Karakaya, Söğüdüni, Sarıbaba, Törnük, Beşir ve Gelevera yayla köyle-

rinde yoğunlaşmaya başladığı tespit edilmektedir. Bu yayla köylerinin tamamına yakınının derbentçi, köprücü ve meremmetçilikle görevlendirilmesi Gümüşhâne madenlerinden çıkarılan ürünlerin Tirebolu ve Espiye iskelelerine güvenli bir şekilde naklini sağlamaya yönelik politikanın bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (= BOA)

- , Bâb-ı Âsâfi Defterhâne-i Âmire Defterleri (=A.DFE), nr. 734.
 ———, KK, Maden Kalemi, nr. 5191.
 ———, KK, Mevkûfât Kalemi (=MK), nr. 2601, 2605, 2697, 2703.
 ———, Maliyeden Müdevver Defterler (= MAD), nr. 828.
 ———, Tahrir Defteri (= TD), nr. 52, 53, 387, 288.

Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (= TK. KKA)

- , TK. KKA, TD, nr. 29, 43.

Kitap ve Makaleler

- AÇIK, Turan, *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Osmanlı Şehri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Siyaset*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Trabzon 2012.
 AKDAĞ, Mustafa, *Türkiyenin İktisadi ve İctimâî Tarihi*, c. II, İstanbul 1979.
 BARKAN, Ö. Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanûnlar*, I, İstanbul 1943.
 ———, “Avârız”, *İslam Ansiklopedisi* (=İA), II, 13-19.
 ———, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980.
 BEKDEMİR, Ünsal, “Cumhuriyet Dönemi Giresun Nüfusu”, *Geçmişten Günümüze Giresun*, İstanbul 2015, s. 146-160.

- BELDİCEANU, Nicoara, "Le Monastère De La Théosképastos a la Lumière D'un Recensement Ottoman de Trebizonde", *Byzantion*, LV, Brüksel 1985, s. 269-331.
- BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002.
- , "Harşit Vadisi'nde Yerleşme ve Nüfus (XV-XVII. Yüzyıllar)", *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, İstanbul 2017, s. 47-68.
- BRYER, Anthony, "Greeks and Turkmens: The Pontic Exception", *Dumarton Oak Papers*, XXIX (Washington 1975), s. 113-151.
- ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/5 (Ankara 1957), s. 433-511.
- EMECEN, Feridun M., "Kayacık Kazâsının Avârız Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (=TED), Sayı 12 (İstanbul 1982), s.159-170.
- , *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.
- , *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005.
- , *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, Trabzon 2010.
- GOWAN, Bruce Mc, "Osmanlı Avârız - Nüzül Teşekkülü 1600-1830", *VIII. Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler*, c.II, Ankara 1981, s.1327-1331.
- GÖKÇE, Turan, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000.
- GÜÇER, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububât Meselesi ve Hububâtın Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.
- GÜRÇAY, Hikmet, "Urgan ve Urgancılık", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (=TED), Sayı 11 (Ankara 1969), s. 13-26.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Belleten*, XXIII / 92 (Ankara 1959), s. 576-609.
- , "XV. Asır Sanayi ve Ticaret tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, XXIV/93 (Ankara: 1960), s. 45-96.
- İNAN, Kenan, *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon 2013.

- İNAN - İSLAMOĞLU, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, trc. Sabri Tekay, İstanbul 1991.
- KÜÇÜK, Levent, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avâız Kavramı ve Avâızın İdaredeki Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- MİROĞLU, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975.
- ÖZEL, Oktay, “Avâız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyenler Halil İnalcık - Şevket Pamuk, Ankara 2000, s. 35-50.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “1616 Tarihli Halep Avâız hâne Defteri”, *OTAM*, Sayı 8 (Ankara 1997), s. 249-293.
- ÖZTÜRK, Temel, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Trabzon 2011.
- PEKİN, Süleyman, *Harşit Havzasında Çepniler*, Ankara 2013.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avâız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (=DİA), IV, 108-109.
- SAYLAN, Kemal, *Gümüşhâne-İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*, İstanbul 2014.
- SÜMER, Faruk, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992.
- , *Çepniler*, İstanbul 1992.
- TAŞDEMİR, Mehmet, “Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları (XV. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl ilk yarısı)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 8, İstanbul 2003, s. 1-24.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Trabzon 2015.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1984.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “XVI. Yüzyılda Sinop Tersanesi İçin Canik Sancağından Malzeme Temini”, *Geçmişten Geleceğe Samsan*, (Editör: Cevdet Yılmaz), Samsun 2006, s. 231-251.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.
- YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, 2. baskı, Ankara 1991.
- “Kürtün”, <http://www.gumushane.gov.tr/kurtun> (28.02.2018).

“ECONOMIC LIFE IN HARŞIT VALLEY IN THE 15th-17th CENTURIES”

Abstract

This study covers the commercial capacity and sources of income of people living in the settlement districts under towns of Kürtün and Doğankent (Harşit) with also some settlement districts of coastal areas of the current towns of Tirebolu and the valley located on Harşit River in the 15th, 16th and 17th centuries. The main sources of our article are Deed Books and Drifter Books. Further, it has been benefited by scientific research concerning the district and the other close districts. It has been tried to obtain the size of agricultural areas in such districts, what kind of and how much agricultural goods were produced, what kind of fruits were produced in which areas. The nature of the animals fed and their economic value are assessed. In addition to these, it analyzes the production capacity of flax as industrial commodity and the contribution of mills to economic development and growth.

Keywords

Valley of Harşid, Doğankent, Kürtün, Bennak, Zemin, Drifter, Flax, Plateau.